

VÁZSONYI VILMOS ÉS A BUDAPESTI VÁROSPOLITIKA 1894–1906

„Budapest nem csak a külső részein falu, az lelkében is. Városi képviselőiben nincs meg a nemzeti központok lendülete, felvilágosodása, alkotó ereje. Budapest nagy testének kicsi az agyveleje, sorvadt a lelke és kevés a vére... Rettenetes szerencsétlensége ez az egész magyar polgárságnak. A szabad és demokratikus irány miféle lendületet vett volna, ha Budapest igazi főváros... Ehelyett a parvenü–patríciusok elgazdálkodták a város reputációját, minden kormány lábai előtt heverték, elzárkóztak a nép széles rétegeitől, gyűlöttek minden radikális eszmét, felhízlalták a vállalkozókat, telerakták a hivatalokat kegyenceikkel...” – sommázta Vázsonyi a főváros törvényhatósági bizottságáról számtalan alkalommal és fórumon elismételt véleményét 1902–ben.¹ „Öt esztendeje ülök már a közgyűlés termében tisztán kötelesség–érzetből, mert az undor gyakran annyira elfogott, hogy a lemondás gondolatával foglalkoztam.” – nyilatkozta két évvel korábban.² Híven közvetítve választói rétegének, a Terézváros kispolgárságának a Városházán domináns szerepet játszó nagypolgári réteggel szembeni indulatait.

Vázsonyi úgy vélte, hogy Budapestnek a magyar polgárosodásban játszott sajátos szerepénél fogva a főváros önkormányzatának fontos szerepet kellene játszania saját programjának: a rendies vonásokat levető, értékrendjében, jogaiban és öntudatában összeforrott, gazdasági–vagyonai alapjait tekintve széles bázison megalapozott magyar polgárság kialakításának megvalósulásában. Dúhe annak szólt, hogy a főváros törvényhatóságát erre a szerepre adott struktúrájában teljesen alkalmatlannak találta.

1900. márciusában, a Radikális Demokrata Párt programjának meghirdetésekor kifejtette: „1867 óta, midőn újra felvettük az alkotmányos élet fonalát, a demokrata igazságokért nem történt semmi sem... Társadalmunk, mely már–már egybeforrt, társadalmunk, melynek elemei már–már egy egységes demokratikus társadalommá alakultak át, azóta szertehullott darabokra, felekezetekre, nemzetiségekre, és osztályokra.” Magyarország a kereteket tekintve modern, alkotmányos államnak tűnik, az igazi hatalom azonban változatlanul a „rendi tényezőké” – panaszkolja. Az 1848–as „márcziusi demokráciának” köszönhetően felszabadult elemek, kiváltképp a polgárság felső, gazdagodó rétege is velük lép szövetségre, ahelyett, hogy az egész polgárság élére állt volna.³

Vázsonyi meglehetősen egyedülálló jelenségnek számított a kor politikai világában azzal, hogy befolyásos támogatók, komoly anyagi háttér nélkül, a várospolitikában való szerepvállalás révén szerzett népszerűség és szavazói bázis segítségével jutott el az országgyűlési mandátumig és az országos politika első vonaláig. Sikerét elsősorban annak köszönhetette, hogy alkatilag vérbeli agitátor volt, a modern, nagyvárosi viszonyokhoz szabott, azokban teljesen otthonosan mozgó polgári politikai agitátor típusának egyik legelső magyarországi megtestesítője. 1893-tól folytatott ügyvédi gyakorlatot a Terézvárosban. Itt afféle „szegények ügyvédjeként” alaposan megismerte e városrész jellegzetes – a modern tőkés viszonyokba már beilleszkedett, azokat természetesnek vevő, azon belül azonban magát peremre szorított, jogfosztottnak érző – kispolgárságának mindennapi gondjait, megélhetésért való küszködését. Beszédeinek alaprétege gyakran gazdagok és szegények, elnyomottak és hatalmasok örök ellentétének megszólaltatása volt. Ezt mély átéléssel

tudta hallgatóságának konkrét tapasztalataihoz, indulataihoz hangszerelni. „...jegyezzük meg jól elvtársak, hogy a demokráciának legveszedelmesebb ellenségei ma nem az arisztokraták, hanem a polgárság elfajzott árulói, a parvenüek, az új nemesek, a kizsákmányolók, akik a szerényebb viszonyok között élő középosztályt, a kispolgári réteget és a munkásosztályt csak másodrangú polgárságnak tekintik, társadalmilag megvetik, politikailag rabságban tartják és gazdaságilag kifosztogatják. (Percekig tartó taps.) ...Önök láttak már erkélyt melyet kőből faragott görnyedező, kínos arcvonású alakok tartanak; az erkélyen pedig vidám társaság dúsan lakmározott és ivott a habzó serlegekből. Képzeld el, hogy e kőből faragott alakok élnek, a görnyedés, a kín, melyet a szobrász vésője formált, az élet valósága. Ez a társadalom képe ma.”⁴

Vázsonyi, a külföldi tapasztalatokban tájékozott lévén, azt is érzékelte, hogy a századfordulóhoz közeledve a nagyvárosi közigazgatás jellege és feladatai jelentős változáson mentek át. Az európai városok történetében a 19. század utolsó harmada hozta meg az áttörést abban a folyamatban, amelynek során az elsősorban adminisztratív-rendészeti orientációjú, szabályozó jellegű városigazgatásból kifejlődött a gazdasági társadalmi viszonyokba aktívan beavatkozó, szolgáltatásokat szervező, és a szolgáltatásokat ellátó vállalatok kézbevétele révén vállalkozóként is fellépő városigazgatás. Az iparosítás következtében végbemenő városnövekedés és urbanizáció, az ezzel járó tömeges életformaváltás, az emberek közötti érintkezési viszonylatok megsokszorozódása és bonyolultabbá válása a városigazgatás feladatainak körét hallatlan mértékben kitágította. A század közepén még jobbra csak azon szolgáltatások létesítését tekintették a városigazgatás közvetlen feladatának, amelyek hatóság rendészeti típusú felelősségével álltak szoros kapcsolatban. A közutak és vízelvezető árkok vagy csatornák fenntartása, a közvilágítás, a tűzvédelem megszervezése és ezt szolgáló építési előírások mellett mindinkább előtérbe került a szűkös városi térben hirtelen összezsúfolódó tömegek együttéléséből adódó járványveszély leküzdése, az ehhez szükséges higiéniai igények felkeltése és kielégítésük feltételeinek megteremtése. Ez, sok egyéb mellett, megkövetelte a modern vízvezeték- és csatornarendszerek kiépítését, a tömegfogyasztásra kerülő élelmiszer ellenőrzésére vásárcsarnokok és közbiztonságok létesítését. A városi önkormányzatok tehát először hagyományosnak tekinthető rendészeti feladatkörükből adódóan, az ezzel összefüggő tárgyi feltételek megteremtése kapcsán találták magukat új szerepkörben: nagyszabású infrastruktúrális beruházásokat eszközöltek, üzemeket létesítettek és tartottak fenn saját kezelésükben, mindehhez nagy létszámú és differenciált műszaki személyzetet kellett alkalmazni. Azokra a roppant költséges infrastruktúrális beruházásokra, amelyek e funkciók lebonyolítását szolgálták (útburkolás, vízművek, csatornázás, kórházak, vásárcsarnokok stb.) a városok rendszeres jövedelmi forrásai: helyi adók, járulékok, javadalmak, a közvagyon gyümölcsöztetéséből származó bevételek, nem nyújtottak fedezetet. A század utolsó harmadában megsokszorozódott a városok kölcsönfelvétele. A hatalmas kölcsönökkel a városok olyan létesítményeket kényszerültek finanszírozni, amelyek jelentős részétől jövedelmet egyáltalán nem remélhettek, vagy csak annyit, amennyi még a befektetett kölcsöntörlesztését sem fedezte. A törlesztés így a városok amúgy is nagyon igénybe vett egyéb bevételeire hárult. A városba áramló tömegekre, – nagyrésztük vagyontalan és bizonytalan egzisztenciájú lévén, – csak korlátozott mértékben lehetett újabb adókat hárítani, a módosabb polgári rétegek pedig nem kívántak nagyobb terheket vállalni. A hiányok csak teljesen új bevételi források feltárával voltak elkerülhetők, így a figyelem magától értetődően fordult a monopolisztikus természetű közszolgáltatásokat általában korántsem közmegelégedésre ellátó, monopolhelyzetükkel visszaélő vállalatok busás nyeresége felé. Angliában az 1870-es években, Németországban a következő évtizedben bontakozott ki nagyobb arányokban azon üzemek közszolgáltatásának folyamata, amelyek esetében ezt már nem a hatóság szűkebb feladatkörében jelentkező égető hiány felszámolása, hanem elsődlegesen pénzügyi, gazdaságossági szempontok, másrészt a fogyasztóknak jobb és megbízhatóbb szolgáltatás, mérsékelt árak iránti igénye ösztönözte. A közszolgáltatott üzemek tarifapolitikáját azonban az a törekvés határozta meg, hogy

Vázsonyi Vilmos, 1910 körül. Fotó, MNM Legújabbkori Történeti múzeum, ltsz.: 6629/1957 fk.

azok olyan nyereséget biztosítsanak a városi háztartás számára, ami elkerülhetővé teszi az adóterhek fokozását, és nem csak az üzemekbe fektetett tőkét törleszti, hanem azon kívül a nem jövedelmező infrastruktúrális és szociális létesítményekre fordított kölcsönpenzek törlesztésére és kamataira is fedezetet nyújt. Bécsben a keresztényszocialista Lueger-féle városvezetés 1896-ban bekövetkezett hatalomátvétele után, harsány antiszemita és nagytőkeellenes propaganda jegyében kezdődött meg, és a világháború előtti évekre be is fejeződött az energiaszolgáltató és a közlekedési vállalatok városi kézbe vétele. Luegerék ezt a politikát egyenesen rendszerváltózásként hirdették meg: „...szándékunk nagyszabású községi szocializmus bevezetése annak érdekében, hogy a közterhek fenyegető emelkedését elhárítsuk, és a közlekedési, világítási és energiaszolgáltató vállalatok átvételével elegendő bevételre tegyünk szert ahhoz, hogy a fokozott és évről évre emelkedő szükségletek ellenére a város kiegyensúlyozott, deficitmentes irányítását a továbbiakban biztosítsuk.”⁵

A századfordulón már követelményként jelentkezett a városigazgatással szemben az urbanizált életmód feltételeinek sokoldalú biztosítása a lakosság egésze számára, a kialakult és állandóan bővülő kényelmi igényektől az elemi létfenntartás eszközeiig, a környezet egy minimálisan elvárt színvonaláig. Azokon a területeken, ahol a piaci mechanizmus látványosan képtelen volt az igények kielégítésére, a hatóságtól várták a beavatkozást. Vázsonyi felismerte, hogy az új típusú kommunálpolitika, amennyiben a polgári részvétel lehetőségeinek a választójog kiterjesztése révén történő növelésével is társul, a társadalmi integráció fontos tényezője lehet. Így vélekedett, hogy az új elemek térnyerése rövid időn belül a budapesti várospolitikában is elkerülhetetlen lesz. A közeli Bécs példája – a liberálisok veresége 1895-ben és a keresztényszocialista, élesen antiszemita Karl Lueger polgármestersége – arra figyelmeztette, hogy ezt éppenséggel antiliberális alapon is meg lehet valósítani.

A bécsihez hasonló antiszemita tömegmozgalommal nem kellett ugyan szembenéznie, de Luegerék győzelmében a „hivatalos” liberalizmus megmerevedését, a demokratikus irányú továbbfejlesztéssel szembeni zártságát tekintette döntő tényezőnek. Maga körül ehhez vészterhesen hasonló jelenségeket tapasztalt. A közjogi alapon szervezett liberális pártokat alkalmatlannak tekintette a századforduló valós társadalmi problémáinak, törekvéseinek megjelenítésére és képviselésére. Tartott attól hogy ha a liberalizmus társadalmat integráló ereje nem erősödik meg határozottan, az így keletkező űrt olyan erők fogják betölteni, amelyek az általa képviselt (jórészt zsidó) kispolgári rétegre, és egyáltalában az általa eszményül vallott polgári életformára is veszélyt jelenthetnek. Két irányból is érezte a fenyegetést: a régi és új „reakció”, valamint a szeme előtt kibontakozó szocialista munkásmozgalom oldaláról. Az ezekhez való viszonya azonban lényegesen különbözött. A feudális nosztalgiákat és a modern újkonzervativizmust teljes egészében elutasította, a szociáldemokrata munkásságban viszont megnyerhető szövetségest látott. Ezt arra alapozta, hogy szerinte az adott magyarországi állapotok mellett a legvérmesebb szocialistának sem lehet más feladata, mint a polgári demokráciáért való küzdelem. A fejlett nyugati országok munkásmozgalma viszont Bernstein útmutatásai mentén fejlődik, a nemzetköziség és a „távoli kollektívizmus” hangoztatásától eltekintve gyakorlati követeléseik nem különböznek élesen a demokratákétól.⁶

Vázsonyi pedig maga is szükségesnek tartotta a szociális szempontú állami beavatkozást: „Az egyenlő jog és a kultúra által szabadságra fölnevelt nép boldog és egyetértő csak akkor lehet, ha a nemzeti vagyon megoszlása arányos és igazságos... A gazdasági egyenlőség szép és nemes álmom, de el nem érhető. A gazdasági igazságot azonban a népállam megvalósíthatja, ha a gyengéket óvja, védi és hathatósan támogatja, hogy a versenyben a nagyokkal szemben megállhassák a helyüket.”⁷ Vázsonyi határozottan vallotta, ahhoz hogy a munkássággal leendő szövetségben a polgári erők legyen a domináns szerep, a polgári társadalom mély megosztottságát fel kell számolni, és a munkásokat is be kell vonni a polgári társadalom kereti közé. Enélkül az egész liberális beren-

dezkedést – amelynek demokratikus irányú továbbfejlesztésétől a zsidóság teljes társadalmi befogadását is remélte – súlyos veszély fenyegeti. A tényleges lehetőségeket és erőviszonyokat meglehetősen illúziótlanul szemlélte ekkoriban: „Állok hát a két tábor között a mesgyén, tudva, hogy mindig csak kis csoport lehet az, mely velem egy álláspontot vall, mert a polgári osztály nem közeledik a demokráciához, hanem egyre nagyobb szeretettel ölelkezik a reakcióval, a munkások pedig a szocialista pártban joggal látják a maguk pártját. Hatalmam nincs, nem is lesz soha. De úgy érzem, hogy igazságom van.”⁸

A kíváncsú társadalmi kohézió megteremtéséhez nélkülözhetetlen kiindulópontnak tekintette a választójog kiterjesztését. Kezdetben az írni-olvasni tudáshoz kötött választójog elvét vallotta, a fővárosi községi választásoknál azonban sajátos jelenségre figyelt fel. Itt az országgyűlési választójogosultság meglétén felül megkövetelték az írni-olvasni tudás és a két évi helyben lakás igazolását is. Ez a választók külön jelentkezését és összeírását tette szükségessé, maga az igazolás procedúrája pedig lehetőséget adott visszaélésekre, a kritériumok önkényes értelmezésére. Az önkormányzat amúgy is nagyon szűkre szabott társadalmi bázisa ezzel még tovább csökkent. Az országgyűlési választójogosultak aránya a fővárosban az összlakosság 5,5%–át, a 20 éven felüli férfi lakosságnak is alig egyötödét érte el a századfordulón. A községi választók névjegyzékére általában az országgyűlési választók fele-kétharmada vétette fel magát, a szavazásban pedig ezeknek is általában a fele-kétharmada vett részt. A tapasztalatok alapján Vázsonyi csak olyan választási rendszert tartott elfogadhatónak, amely lehetővé teszi a névjegyzék hivatalból történő összeállítását, és nem igényli az állampolgárok külön jelentkezését és a kellékek meglétének bonyolalmas igazolását. 1898-tól a megfontolás alapján foglalt állást az általános választójog mellett.⁹

A városi képviselő hagyományos, még a rendi korszakra visszanyúló patrícusi felfogása a század közepétől fokozatosan itatódott át egy olyan, a klasszikus kapitalizmus viszonyainak megfelelő szemlélettel, amely a várost mintegy hatalmas részvénytársaságnak tekintette, és a város ügyeibe való beleszólás lehetőségét az adófizetés mértékétől tette függővé. Az 1872. évi fővárosi törvényben rögzített virilizmus rendszere hű kifejezője volt a sokféle eredetű és arculatú elemből lassan összekovácsolódó nagypolgárság gondolkodásmódjának, amely még a világháború küszöbén is makacsul tartotta magát. Igen sok tekintélyes várospolitikus, aki az országos választójogot illetően ekkor már az általános és egyenlő választójog mellett foglalt állást, városi szinten azt csakis a német és osztrák városokban igen elterjedt kuriális szisztéma valamely válfajával „korigálva” tudta elfogadni, éppen arra hivatkozva, hogy itt elsősorban vagyonkezelésről van szó.¹⁰ A képviselőt a szűken elitista felfogásával függött össze az a mentalitás is, amely a közgyűlési teremből száműzendőnek tartotta „a politikát”, a pártharcot, a társadalmi érdekellentétek nyílt megjelenítését.

A lakosság töredéke által megválasztott, a nagypolgárság nyomasztó túlsúlya által meghatározott közgyűlés magától értetődően tekintette magát hivatottnak az „egész polgárság” nevében és érdekében történő „higgadt munkálkodásra”. Ebben a logikában legfeljebb a kerületi-városrészi érdekeltkülönülés, illetve ennek megjelenítése, képviselője minősült legitimnek. Ahogyan a rendkívül szűk választójog által meghatározott politizáló társadalom szervezetségi szintjének országosan jól megfelelt a közjogi kérdést, a kiegyezéshez való viszonyt előtérbe állító párttagolódás, ugyanilyen adekvát formának bizonyult a fővárosi politikában a kerületi keretek közé szoruló, kerületi kaszinók, társaskörök bázisára épülő szerveződés.¹¹ E klubok a szélesebb szavazóközönség felé csak a választásokat megelőző hetekben aktivizálódtak, mint választási pártok. Kereteik között lényegében egyazon garnitúra tartotta kézben az országgyűlési és a törvényhatósági választások lebonyolítását. Az egyes kerületekben versengő klubok elkülönülésének alapja ennek megfelelően ugyancsak a közjogi ellentét volt.

A 400 tagból álló közgyűlés felét az 1200 legnagyobb adófizető közül választottak tették ki.

Másik felét az összes választójogosultak sorából kerületenként, a kerület lélekszámával elvileg nagyjából arányosan megállapított számban választották. Virilisták természetesen az utóbbi módon is bekerülhettek. A mandátumok 6 évre szóltak, három évenként mind a virilista, mind a szabadon választható bizottsági tagok felét újjáválasztották. Szavazáskor a polgárnak az 1200 virilista közül kiválasztott száz személy, valamint az adott kerületre jutó számban általa szabadon választottak névsorát kellett leadnia. Ez a szavazási mechanizmus azt kívánta meg hogy a választást szervező csoportok által előre elkészített listák kerüljenek a szavazópolgár kezébe. Ez önmagában persze nem zárta ki a tényleges versengést. A választójogosultak túlnyomó részét kitevő, a census alsó határa körül tömörülő kispolgári réteg gyengesége, összeforratlansága folytán azonban a kilencvenes évek közepéig nem jelentkezett a várospolitikai síkján olyan program, amely e potenciálisan jelentékeny tábor mozgósítására alkalmas lett volna. Ez lehetővé tette a kerületi „törzsfőnökök” köré tömörülő klikkek uralmának az adott mechanizmus kereti között szinte áttörhetlen körülbástyázását.¹² A kialakult szokás szerint az 1200 virilista közül egyszerre megválasztandó száz bizottsági tag jelöltlistáját a kerületek öt-öt delegáltjából álló negyvenötös választmány állapította meg. A gyakorlatban ez úgy történt, hogy a választmány a virilista helyeket is felosztotta a kerületek között, és jelöltek csak az adott kerület bizottsági tagjainak értekezletétől, azaz az adott kerületet már uraló csoporttól fogadott el. Akik a virilisták közül ténylegesen pályáztak bizottsági tagságra, azok a 45-ös választmány listájára igyekeztek bekerülni. Valamiféle ellenlistának tehát még az összeállítás is szinte reménytelen volt, illetve arra csak egy – nem létező – össz-fővárosi szinten megszervezett erős ellenzéknek lett volna esélye. Ilyen körülmények között még a közszé- gi választói névjegyzékre egyáltalán jelentkezők tetemes része is a jelöltek mögött álló kerületi csoportok, kaszinók által megszerveztettek közül került ki.

A fellépő ellenzéki csoportosulások csak a nem virilis bizottsági tagok választásánál próbálkozhattak kerületenkénti listák indításával. A törzsfőnökök és segédcsapataik – akik embereik megfelelő szavazatát a feltűnően megjelölt szavazólapok hátlapjára pillantva is ellenőrizni tudták – a korrumpálás és befolyásolás minden eszközével rendelkeztek. Az egyik legjellegzetesebb figurát, Ehrlich G. Gusztávot, a VII. kerület törzsfőnökét mutatja be Eötvös Károly: „Ő a lelkek ura e borzasztó választókerületben. Nála nélkül ez a kerület se el nem alszik, se föl nem ébred... Ő vezet és igazgat mindent és mindenkit, mindenütt és mindenkor. Nála nélkül se kis embert, se nagy embert megválasztani nem lehet. Itt egy nagy tüneményről van szó, hisz egy erzsébetvárosi választásnál száz kocsi nyargal zászlókkal és kortesekkel, hogy a szavazókat a helyszínre szállítsa.” Mi a titka a külvárosi vaskereskedőből előlépett kályhagyárosnak? „Adóbaján, szegénységén, rendőri bajain mindenkinek segít, s időt és költséget nem kímél, hogy a hatalmasságoknak a kis emberek dolgán meglágyítsa a szívét. A másik pedig csudálatos jótékonyasága.”

Az idillire festett képhez persze hozzátartozik, hogy Ehrlich háta mögött ott állt a tisztas közép-banknak számító Erzsébetvárosi Bank Rt., amelynek vezérigazgatója volt, és szoros nexusok fűzték a Budapest Közúti Vaspálya Társaság köré tömörülő érdekcsoporthoz is. A VIII. kerület törzsfőnöke a másik nagy közlekedési vállalat a Városi Villamosvasút vezérigazgatója, Hüvös József volt. A rendszer egészét az eredetileg Baross Gábor környezetéből közgazdasági és közlekedési szakértőként elindulva nagy karriert befutott Heltai Ferenc országgyűlési képviselő, (később a Gázművek vezérigazgatója, majd főpolgármester) a nagytőkés körök bizalmi embere fogta össze, aki a városegysítéskori nemzedék fokozatos visszavonulását kihasználva, a kilencvenes évek elején vette át a közgyűlési többség szellemi vezérének szerepét.

A vázolt rendszer az 1890-es évek közepéig lényegében zavartalanul működött. Nem meglepő, hogy a törvényhatósági bizottság ily módon kialakult összetételére a nagypolgárság nyomasztó túlsúlya nyomta rá a bélyegét. Részletes vizsgálattal, Szőcs Sebestyén munkája révén az 1903-ban megválasztott közgyűlésről rendelkezünk. Ehhez képest szembevetendő változások a későbbiekben sem történtek. A kisiparos és kiskereskedő réteg ekkor mindössze 3,6%-ban volt képviselve. A leg-

jelentősebb hányadot – 41,85% – az értelmiségi foglalkozásúak tették ki, ezen belül is az ügyvédek száma volt a legnagyobb. Egy részüik a nagytőke közvetlen érdekképviselőjeként tevékenykedett, mások, jól menő ügyvédi irodák tulajdonosaként, virilis alapon jutottak be. A virilisek nagy száma a többi értelmiségi kategóriára is jellemző, azaz közülük is elsősorban a legnagyobb jövedelemmel rendelkezők, a legvagyonosabbak kerültek a bizottságba. A közgyűlési többség legbefolyásosabb elemei szorosan kötődtek a nagybankokhoz kapcsolódó legerősebb gazdasági érdekcsoportokhoz, illetve a jövedelmező városi közszolgáltatásokat a fővárossal kötött szerződések alapján busás haszonnal ellátó – természetesen ugyancsak a nagybankok érdekkörébe tartozó – vállalatokhoz. Elsősorban e körből kerültek ki a nagyburzsoáziának a bizottságban személyesen ekkor már nem túlságosan nagy számban helyet foglaló képviselői. A tőke képviselőinek számszerűen jelentősebb része önálló ipari, kereskedelmi közép vállalatok tulajdonosából verbuválódott, de közülük is számosan voltak érdekeltek bankokban, vagy más részvénytársasági jellegű vállalkozásokban.¹⁴

Politikailag a közgyűlés elsöprő többsége hagyományosan a kormányzó Szabadelvű Párt mögött állt. A Belváros törvényhatósági bizottsági helyeit nagyrészt a függetlenségi párti Saskör birtokolta, és állandó harcot vívott a helyi szabadelvű klubokkal a kerületi vezető szerep megőrzéséért. Élén Polónyi Géza, az egyik legaktívabb függetlenségi párti képviselő, az obstrukció egyik fenegyereke állt, aki a függetlenségi politika újkonzervativizmusba hajló, antiszemitizmussal is mindinkább feltöltődő változatának jellegzetes képviselője volt. A várospolitikai irányításában azonban szorosan együttműködött a többi nagy kerület kormánypárti, szolidán óliberális és szilárdan 67-es beállítottságú vezető csoportjaival. Ez az együttműködés nem elsősorban a konkrét ügyek feltétlenül közös egyetértésben történő eldöntését jelentette, hanem a kialakult döntéshozatali szisztéma fenntartásában való közös érdekeltséget, az annak megbontását célzó kísérletekkel szembeni szorosan összehangolt fellépést. Ennek keretét az említett negyvenötös választmány biztosította. Elnöki tisztét a Saskörhöz tartozó Kléh István udvari tanácsos, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár elnöke töltötte be. A választmány informális szervezet volt, de alapszabállyal és pontosan körvonalazott jogosítványokkal bírt. A virilista városatyák jelölésén túl feladata volt, hogy a közgyűlés által választás útján betöltendő posztokra egy-egy jelöltet állítson, ami általában biztos megválasztást jelentett. A 400 városatyából a közgyűlési munkában mintegy 40–50 vett részt aktívan. A fontosabb szavazásokra a törzsfőnökök megszervezték párthíveiket, de 150–200-nál több szavazatot ilyenkor is ritkán adtak le. A szilárd szavazási fegyelem és mozgósíthatóság azonban csak a kérdések meghatározott körénél érvényesült: országos politikai állásfoglalások, személyi ügyek és többé-kevésbé a magánvállalatokkal kötött szerződések eseteiben. Egyébként a döntések esetleges, kiszámíthatatlan alakulása volt jellemző, semmiféle átfogó várospolitikai program nem létezett, amihez a városatyák igazodhattak volna. A jelentősebb határozatok előkészítése a törzsfőnökök által irányított kerületi értekezleteken, az egyes tárgyak szerinti alkalmi szövetkezések jegyében történt.¹⁵

A közgyűléseken a fontosabb napirendi pontoknál is ritkán hallgattak meg két-háromnál több szónokot. „Aki a kerület határozata ellen felszólal, azt úgy tekintik, mint egy lázadót, s akik a kerület taktikájával egyet nem értenek, azt mint egy felesleges fecsegőt tekintik, a ki az időt rabolja a kész határozatokkal szemben.” – jellemezte Vázsonyi az uralkodó tárgyalásellenes szellemet.¹⁶ A fontosabb, illetve politikai kérdéseket érintő közgyűlési állásfoglalások előkészítésének fórumai a kerületközi ún. bizalmas értekezletek voltak, amelyek színhelye leggyakrabban Kléh István lakása volt, és a résztvevők köre is jórészt egybeesett a negyvenötös választmánnyal.

VÁZSONYI VÁROSPOLITIKAI TEVÉKENYSÉGÉNEK KEZDETE

A kerületi klikkek bebetonozott uralmával szemben, a várospolitikai arculatának megváltoztatásáért fellépő csoportok számára az egyedüli lehetőséget az jelentette, ha valamely kerületben olyan személyes vonzerővel rendelkező egyéniséget sikerül a községi választáson felléptetni, akire a hivatalos lista szavazói közül is sokan voksolnak, kihúzva valakit az elébük tett listából. Arra remény sem volt, hogy az egyes kerületekben elindított ellenlistákkal le lehet győzni az uralkodó csoportot, viszont a szavazatok összeszámálása személyenként történt. Ehhez olyan karizmatikus vonásokkal is rendelkező személyiség fellépésére volt szükség, aki képes elhíttetni, hogy a gazdagokkal és hatalmasokkal szembeszállva képes előmozdítani a kispolgárság felemelését, társadalmi megbecsülését. Ez a személy volt Vázsonyi, aki 1894-ben jutott közgyűlési mandátumhoz a VI. kerületben. Vázsonyi és a Terézváros társadalma szerencsésen találtak egy-másra. A Belső-Terézváros, a Belső-Erzsébetvárossal együtt, a modern kispolgárság kialakulásának legtipikusabb színhelye, egyúttal a zsidóság által legsűrűbben lakott városrész. Legnagyobb számban ide települtek a tőkés gazdasági életben alkalmazottként elhelyezkedést találó értelmiségi-kishivatalnoki elemek. Itt találhattak a legszélesebb fogyasztópiacra, és ennek megfelelően ide tömörültek a nagyvárosi életformához kötődő szolgáltatóipari és kiskereskedelmi szakmák képviselői. A századfordulón a kerület választójogosultjainak közel felét a hivatalnoki-értelmiségi réteg adta, a kereskedelem és a kisipar önállóinak aránya kevéssel 30% alatt volt.¹⁷ A társadalmilag erősen hasonló arculatú VII. kerületben az Ehrlich-csoport még több mint egy évtizeden át szilárdan kezében tartotta a gyepőt. Ez a tény is arra utal, hogy a potenciálisan jelentékeny szavazótábor tényleges mozgósításában milyen nagy szerepe volt a személyes tényezőnek.

Amikor az 1894. novemberi törvényhatósági választás előtt demokrata elveket valló fiatal, többségükben zsidó értelmiségiek (jobbára ügyvédek) és kereskedők egy csoportja elhatározta a terézvárosi demokrata párt megalakítását, vezérük – ahogy ők maguk nevezték, – Vázsonyi 26 éves kora ellenére már országos hírnévvel rendelkezett. Neve első ízben 1889-ben került a lapok címdoldalára, mint az egyetemi ifjúság politikai mozgalmainak irányítója és kiemelkedő szónoka, e minőségében a Függetlenségi Párt vezetőinek politikai partnere. Ugyanez évben az ő cikke volt a jeladás a zsidó vallás recepcióját célzó mozgalom megindítására. Éveken át valóságos lángoszlopa volt a recepcióért küzdő tábornak. Ez a harc amely egyben mozgásba hozta a hosszú ideje meglehetősen tespedt zsidó felekezeti közéletet is, 1894 végén már a sikeres végkifejlet küszöbére érkezett. Vázsonyi fellépése, szónoklatai, publicisztikája új szint hoztak az egész politikai közéletbe: mindennapi munkájukkal a megélhetésért való küszködés közepette a modern, polgári Magyarország megteremtéséhez hozzájáruló zsidó kisegzisztenciák öntudatát szólaltatta meg. Magyar és zsidó azonosságtudat összeegyeztetésének lehetőségét fejezte ki. Ízig-vérig urbánus szarkasztikus humora élesen elütött a vidékies, urambátyámos adomázó stílustól. A helyi közéletben kifejtett tevékenysége és nemrégiben megkezdett ügyvédi praxisa is növelte híveinek számát. A kerület politikai életét uraló párt a Terézvárosi Kaszinó körül tömörült, közkeletűen kaszinópártként emlegették. A kerület törzsfőnöke Mérő János ügyvéd, királyi tanácsos, majd Radocza János ügyvéd, országgyűlési képviselő volt.

Az 1894. évi törvényhatósági választások az addigi helyzettel való széles körű elégedetlenségről vallottak. Jónéhány kerületben léptek fel új ellenzéki szerveződések, valamennyien a „klikkuralom” megtörésének jelszavával. Bizonyos, igen szerény kapcsolatok is kezdtek közöttük kialakulni. Vázsonyi például a Lipótvárosban is bábáskodott a független polgári párt megalakításánál.¹⁸ A változás reménye a szavazókat is a szokásosnál némileg nagyobb mértékben hozta mozgásba: a közel 16 ezer községi választójogosult mintegy kétharmada élt szavazati jogával. A kaszinók jól szervezett gárdáikkal egészében biztos győzelmet arattak, néhány új ember bejutását azonban nem tudták megakadályozni. A legélesebb küzdelem a VI. kerületben bontakozott ki, ahol

a nem egészen két héttel előbb megalakult demokrata párt teljes erőbedobással vetette magát a választási harcba. Listájukra így is csak 700-an voksoltak. Az agitáció mégsem maradt meddő, mivel a kaszinó 1600 szavazója közül is sokan kihúzták Dezsényi Józsefnek, a Terézvárosi Társaskör elnökének nevét, és helyette Vázsonyit írták be, aki végül 1186 szavazattal (ami a közsé-gi választói névjegyzékbe felvett 3064 személy 38,7%-át jelentette) került be a törvényhatósági bizottságba. A választás után Vázsonyiék elhatározták a Demokrata Kör, mint a politizálás folyamatos szervezeti keretként szolgáló politikai klub megalakítását.¹⁹

Rajta kívül az I. kerületben Kasics Péter bejutása keltett még feltűnést. aki ekkor a Honvédelmi Minisztérium tanácsosa volt, de a Közúti Vaspálya Társaság elleni éles fellépése miatt konfliktusa támadt miniszterével, Fejérváryval is, és távozni kényszerült a minisztériumból. Ezután nyíltan képviselhette intranzingens függetlenségi meggyőződését. Szinte azonnal a közgyűlés legaktívabb szereplője lett.

Vázsonyi az első hároméves ciklust elsősorban az ismerkedésre és a további bázisépítésre fordította. Az alapvető várospolitikai kérdésekhez ekkor még nemigen szólt hozzá, inkább a kisemberek érdekeinek harcias védelmezőjeként igyekezett fellépni (olyankor is, ha alapvetően a város fejlődését szolgáló intézkedések hoztak valamely csoportot hátrányba), valamint a politikai demonstrációra alkalmat adó lehetőségeket kereste. Több interpellációban adott hangot például a házalók tiltakozásának az általuk gyakorolt csont- és ronggyűjtés eltiltása ellen, amit az alkalomra felvonult házalók lelkes éljenzése kísért a karzatról.²⁰ Hasonlóképp szervezeten vonultak fel mellette a vásárcsarnokok megnyitása folytán megszüntetett nyílt piacokon addig árusító kofák és egyéb árusok, akik szintén őt nyerték meg szószólójuknak.²¹

Legfontosabb feladatnak ennél fogva kerületi hovatartozástól függetlenül egységes program alapján álló közgyűlési párt megteremtését tekintette. A programot – amelyben általános politikai koncepcióját igyekezett konkrét városi ügyekre lebontani – az 1897 évi közsé-gi választásokra való felkészülés során, október 16-án hirdette meg.²² (Ez is szokatlan eljárás volt, hiszen addig a törvényhatósági választáson induló csoportosulások nem léptek programmal a választók elé.) Első helyen a városigazgatás struktúrájának átalakítását, a polgári részvétel lehetőségének kiterjesztését célzó követelések álltak: a virilizmus és a vagyoni cenzus eltörlése (de az értelmi cenzusnak még megtartása), a kisebbség arányos képviseletének biztosítása (azaz olyan listás választási rendszer, amely a versengő listákat az elért szavazatok arányában részelteti a mandátumokból), az összeférhetetlenség szigorú érvényesítése, valamint a bürokrácia visszaszorítása.

Ezután következnek azok a programpontok, amelyek a városi bevételek szerkezetének a „kisemberek” érdekeinek megfelelő átrendezését célozták. A főváros bevételeinek túlnyomó részét képező adóbevételek mintegy 60% –át az állami adók különféle pótlékai és függelékei adták. A legnagyobb tételt az egyenesadók után kivetett 25% közsé-gi pótlék jelentette, amely csak fel-erősítette a degresszív hatású, a nagy jövedelmek igazi megfogására alkalmatlan állami egyenes-adó- rendszer minden fonákságát, relatíve a legsúlyosabb terhet a munkásságra és a kispolgár-ságra hárítva. Az adóbevételnek túlnyomó részét kitevő közvetett adónemek természetüknél fogva elsősorban a tömegfogyasztási cikkek és a lakhatás költségeit terhelték, ugyancsak főként a cse-kély jövedelmű fogyasztói rétegeket sújtották.²³ Vázsonyi számára egyértelmű volt, hogy az önál-ló városi adók szerepének fokozása elválaszthatatlan az állami egyenesadó-rendszer gyökeres reformjától, ezért ennek a kormánynál történő szorgalmazását is a törvényhatóság fontos feladatá-nak tekintette. A „haszonhajtó vállalatok” városi kezelésbe vételének követelése kapcsolódott az előbbihez: ha ezek bőséges profitja a közsé-gi háztartás terhein könnyít, elkerülhetővé válik az adóteher további növelése. E programpontok 1900-ban egészültek ki a magántelkekben köz-munkák folytán előállt értékelkedés megadóztatásának (betterment), valamint városi örökösödési adó bevezetésének követelésével.²⁴ A várospolitikából addig úgyszólván teljesen hiányzó munkásvédelmi, szociálpolitikai szempont érvényesítésének igényét jelentette az a programpont,

hogy a vállalkozókkal kötött szerződésekben a város tartsa fenn a jogot az alkalmazottak maximális munkaidejének és minimális bérének meghatározására. Szerepelt még a programban a teljesen ingyenes népoktatás, valamint „kisipari alakban folytatott foglalkozások mindjobban terjedő kapitalizását” megakadályozó, és a munkásosztályt az „individualista társadalmi rend keretében” megtartó „cél tudatos demokratikus városi politika” követelése. Hasonló célkitűzéseket a Kacsics-féle I. kerületi Szabad Polgári Párt programja tartalmazott (de már az általános választójog igénylésével). Más kerületekben fellépő ellenzéki csoportok programjai jóval elmosódottabbak voltak.

Az 1897. évi törvényhatósági választások újszerű mozzanata volt, hogy az I., a III., a VI., VII. és a VIII. kerületek ellenzéki csoportjai elhatározták közös virilista lista összeállítását a 45-ös bizottság listája ellen. Ezt nem sikerült megvalósítani. A felbuzdulás eredménye csupán egy röplap lett, amely arra szólította fel a választókat, hogy az egyedüli hivatalos listáról töröljék a név szerint felsorolt törzsfőnököket (Ország Sándor, Mérő János, Pucher József, Hüvös József, Heltai Ferenc, Rémi Róbert), és helyükre a szövetkezett pártok jelöltjeit írják be.²⁵ Egyik kerületben sem sikerült azonban olyan közismert egyéniségeket felléptetni, akik a hivatalos jelöltek ellenében kellő számú szavazatot hoztak volna. A Terézvárosban sem volt egység abban, hogy a kaszinó listájáról ezúttal is sokak által törölt Dezsényi helyére kit írjanak be (Vázsonyi ezúttal nem esett újjáválasztás alá), így a demokrata lista előre látható bukása mellett egyénileg sem sikerült egyetlen jelöltjüknek sem bejutni. A választás a községi politikai ellenzék érdemi megerősödése nélkül ért véget.²⁶

VÁZSONYI ÉS A VÁROSPOLITIKA VÁLTSÁGA

Vázsonyi addigi elszigeteltsége azonban több tényezőnek köszönhetően fokozatosan oldódott, és a következő, 1900. évi községi választás idején már az egyik legtekintélyesebb városatyának számított. Ennek legfontosabb oka az volt, hogy a törvényhatósági bizottság irányító csoportját nagyjából ettől az időtől kezdte komolyan aggasztani az addigi várospolitikai pénzügyi alapjainak teljes ellehetetlenülése.

A gazdálkodásnak elsősorban az állami adók pótlékolására alapozott rendszere nem biztosította a bevételeknek a város kiépülésével és a népességszámnak az 1890-es években kiemelkedően viharos ütemű gyarapodásával arányos bővülését. Ráadásul 1898-tól, a konjunktúra megtörésével az adóbevételek éveken át stagnáltak, miközben a háztartás terhei egyre fokozódtak, nem utolsósorban a felvett kölcsönök törlesztése következtében. A város 1890-től kezdte meg nagy volumenű beruházókölcsönök felvételét, és az évtized nagyrésztében tartó konjunktúra sodrában végrehajtott azoknak az alapvető közműrendszereknek a kiépítését, amelyek a hagyományos rendészeti igazgatásból kinőtt feladatok ellátását a nagyváros viszonyai által megkövetelt szinten biztosították. Ebben az időben még csak olyan üzemeket és intézményeket vettek városi kezelésbe, amelyek a hatósági feladatok teljesítésével szorosan összefüggtek. A jövedelmező vállalkozásokkal kapcsolatban határozottan a magánvállalatok koncesszionálásának politikáját folytatták. A kölcsönök törlesztését így a háztartás hagyományos bevételi forrásiból kellett megoldani, amelyek súlypontja az adóbevételeken volt. A századelő dekonjunktúrájának viszonyai között a városvezetés a a közterheknek az adott szerkezetben történő emelésére nem mert vállalkozni. Közben egyre újabb kihívások jelentek: a város lakosságának gyarapodásával és differenciálódásával, viszonyainak egyre komplexebbé, bonyolultabbá válásával a piaci mechanizmusok egyre több területen bizonyultak elégtelennek az urbanizált életmód elfogadható feltételeinek biztosításához a lakosság zöme számára, illetve a már korábban is meglévő elégtelenségek egyre látványosabb feszültségekben öltöttek testet. Sokoldalú nyomás követelte a várospolitikai szerepkörének kiterjesztését, a szabályozáson túlmenő aktív beavatkozását mind több és több területen, miközben a városvezetés legfőbb gondja évekig a városfejlődés tartós megtörésével fenyegető pénzügyi összeomlás elhá-

rítása volt. 1901-től folyamatosan átmenetinek nevezett költségvetések készültek, amelyekből a deficit elkerülése érdekében egyszerűen törölték az utépítésekre és burkolásokra szánt összegek zömét. Ez volt ugyanis a legjelentősebb beruházási tétel, amit még nem utaltak a kölcsön terhére. Az 1897-ben felvett 100 millió koronás kölcsön pénzkészlete 1906-ra teljesen kimerült, miközben a kölcsön terhére bejelentett beruházási igények fele kielégítetlen maradt, mivel a pénzt a folyó költségvetésből nem fedezhető egyéb célokra vonták el. Újabb kölcsön felvételére gondolni sem lehetett a költségvetési helyzet stabilizálása előtt.²⁷

A századforduló dekonjunktúrája kiélezte a háztartás belső feszültségeit, és világossá tette az addigi várospolitikai válságát, folytathatlanságát.

Vázsonyi programja viszont éppen a bevételek növelésének az adott körülmények között lehetséges útjaira vonatkozóan kínált markáns – a külföldi tapasztalatokat is figyelembe vevő – koncepciót. Olyan koncepciót, amelynél jobbat, vagy akár csak lényegesen mást senki nem tudott ajánlani. Ennek következtében lett szavának súlya a közgyűlésen, megnyilatkozásai egyre többekre hatottak – legalább elvi szinten – orientálóan.

Az országos politika porondján aratott sikerei természetesen ugyancsak előnyösen hatottak vissza városházi pozíciójára. Sőt, egy ideig úgy tűnt, hogy a várospolitikai ellenzék különböző áramlatainak szervezeti összefogására is sor kerülhet egy országos politikai párt keretében. Vázsonyi és Kasics ugyanis egyaránt bekapcsolódott Sima Ferenc, a Függetlenségi Pártból kivált radikális képviselő kezdeményezésére 1898 februárjában létrehozott Radikális Demokrata Pártba.²⁸ Az új párt egyesíteni kívánta a demokrata beállítottságú városi polgárságot és a radikális függetlenségi érzelmű birtokos parasztságot, egy nem közjogi alapon álló program jegyében, szoros szövetségben a szociáldemokraták által szervezett munkássággal. Egy ilyen párt stabilizálódásának és térnyerésének feltételei nem voltak meg, így a nagy ambíciókkal induló párt néhány hónap múltán alkotóelemeire hullott. Vázsonyi számára továbbra is a Nagymező utcában székelő Demokrata Kör jelentett kicsiny, de megszilárduló politikai bázist, amelyhez egyes alföldi városok, elsősorban Mezőtúr hasonló irányultságú értelmiségi körjei kapcsolódtak. Kasics a soproni radikális párt tevékenységébe kapcsolódott be, amely Sopron, Moson és Pozsony vármegyék német ajkú birtokos parasztsága körében fejtett ki e réteg érdekvédelmi követeléseit antiszemita színezetűl sem mentes radikális hangszerezéssel megfogalmazó propagandát.²⁹ 1900 elején ismét elhatározták a két vonulat egyesítését egy országos pártban. Az alakuló kongresszusra 1900 március 11-jén került sor a Demokrata Kör helyiségében kb. 200 résztvevő, közöttük 21 vidéki küldött jelenlétében. A Vázsonyi által összeállított pártprogramot elfogadták, az elnevezés kérdése azonban majdnem szakadáshoz vezetett. Vázsonyi alföldi hívei a „függetlenségi demokrata” elnevezést ajánlották, mondván, hogy a párt a magyar lakta vidéken csak így találhat követőkre. A soproniak ezzel szemben ragaszkodtak a „radikális néppárt” elnevezéshez, kifejezve, hogy ők

A Borsszem Jankó Polónyiban látja a formálódó koalíció „fekete bárányát”, a konzervatív-antiszemita áramlat megtestesítőjét. OSZK

Radocza János.

Fotó, MNM Legújabbkori Történeti Múzeum.

történt a kerületek ellenzéki csoportjainak összefogására. Az 1897 évi kudarc a választókat is demoralizálta, alig több mint harmadrészüik járult ezúttal az urnákhoz. A legtöbb kerületben nem indult számításba vehető ellenzék. Egyedül az I. kerületben volt komoly választási harc. A Rupp Imre körül csoportosuló többség célul tűzte ki Kasics kibuktatását. Kasics az 1897-es Vázsonyi-program legtöbb követelését átvevő programot hirdetett meg, és ezt összekapcsolta közúti vasutakhoz, valamint az FKT-hez kötődő lobbyk elleni kíméletlen támadással.³² Az érdekes küzdelem a kerület községi választóinak 80%-át megmozgatta. A legtöbb szavazatot (1807-ből 1043-at) Kasics kapta, mellette a Szabad Polgári Párt két további képviselője is bejutott.³³ Vázsonyinak a VI. kerületi kaszinó-párt paktumot ajánlott fel: a békés választás fejében 4 rendes és 1 póttagsági helyet. Vázsonyi, nem akarván a három évvel korábbi váratlan kudarc megismétlődését kockáztatni, programjának fenntartása mellett élt az ajánlattal. Ezért – a bevett szokástól eltérően – a Terézvárosban is csendes választás volt. A demokrata szervezkedésnek újabb lendületet az adott, hogy az 1901. októberi országgyűlési választáson a Demokrata Kör felléptette Vázsonyit a Terézvárosban Radocza János ellenében. Vázsonyi váratlan és nagyarányú győzelme (3267 szavazattal 1793 ellen) az addigi legsúlyosabb figyelmeztetés volt egyben a városházi többség vezérei számára is: bevett módszereik folytatása mellett a városházi politika iránt addig közömbös tömegek váratlan mozgósítása a kialakult erővi-szonyokat bármikor felboríthatja.³⁴ E győzelem nyomán alakultak meg a lipótvárosi, erzsébetvárosi és józsefvárosi demokrata körök (a terézvárosit ekkortól nevezték Központi Demokrata Körnek), mögöttük demokrata asztaltársaságok több tucatot kitevő egész hálózattal.³⁵ A Demokrata Párt (a Kasics-féle vonulatra emlékeztető „radikális” jelző időközben lekopott) szórványos vidéki szervezetei azonban csak vegetáltak.

elsősorban a Néppárttal óhajtanak konkurrálni. A kompromisszum értelmében a párt ismét Radikális Demokrata Párt néven alakult meg. Elnöke Vázsonyi, társelnökei Kasics, Löw Tivadar ügyvéd, időközben a Demokrata Körhöz csatlakozott fővárosi bizottsági tag és Bencsik László mezőtúri ügyvéd lettek, a díszelnökséget az öreg Madarász József vállalta.³⁰ Hamarosan kitűnt, hogy egy fővárosi zsidó kispolgárság által dominált és egy antiszemitizmussal átitatott irányzat nem fér meg egy szervezeti keretben. A felekezeti ellentét mellett Kasicsék agrárorientációja is nehezen volt összhangba hozható Vázsonyiéknek a városi kispolgárság érdekvédelmét előtérbe helyező, a földkérdés iránt kevés érzéket mutató szemléletével. A gyakorlatban továbbra is külön tevékenykedtek, és az első, önmagában látszólag nem jelentős affér elegendő volt ahhoz hogy a felbomlás bekövetkezzen. Kasics és hívei 1900 szeptemberében hagyták el a pártot.³¹ Vázsonyi és Kasics viszonyára ettől kezdve rányomta bélyegét a személyes gyűlölködés, ami nem maradt hatás nélkül városházi magatartásukra sem.

Ilyen előzmények után az 1900. novemberi törvényhatósági választáson kísérlet sem

Országosan is jelentős párt kiépítése nem sikerült, de Vázsonyi mindenképpen a korábbinál jóval szélesebb politikai háttérrel képviselhette 1897-ben kialakított községi programját a közgyűlésen. Leghatározottabb ellenállásba a törzsfőnöki uralom intézményi alapjainak aláásását szolgáló célkitűzései ütköztek. 1899. decemberében azért indított akciót, hogy a törvényhatósági választójog az országgyűléssel váljék azonossá, azaz szűnjön meg a választók külön összeírása. Bár ekkor már az általános választójog híve volt, ettől a részleges reformintézkedéstől, amelyet az adott politikai helyzetben is keresztülvihetőnek gondolt, a törzsfőnöki uralom egyik legerősebb tartópillérének, a választói közönynek a megtörését remélte. Erre vonatkozó indítványát a tanács is támogatta, rámutatva, hogy elsősorban a kifogásolt törvényszakasznak tulajdonítható, hogy az 1897. évi 36 ezer országgyűlési választójogosultból a községi névjegyzékbe csak 22,5 ezer vétette fel magát.³⁶ A javaslatot a közgyűlés Heltai Ferenc előzetes szervezkedése nyomán, minden vita, vagy nyíltan megjelentített ellenvélemény nélkül, 86:68 arányban elutasította.³⁷ Az indítvány újabb benyújtásakor, február 28-án Polónyi azt éppen a demokrácia szempontjából minősítette aggasztosnak, mondván, hogy ennek folytán a virilisták közé a főváros ügyeitől addig távol maradó nagybirtokosok, arisztokraták kerülnének be, kiszorítva onnan az alacsonyabb jövedelmű kategóriákat. A reform tehát csak a virilizmus eltörlésével összekapcsolva lenne elfogadható, de mivel erre lehetőség nincs, maradjon minden a régiben. Az újabb szavazáskor 21-re olvadt le Vázsonyi támogatóinak száma.³⁸ A választójog kérdésében a közgyűlés zöme osztotta Heltai álláspontját, aki Perczel Dezső belügyminiszter számára a fővárosi törvény módosítása tárgyában írt 1899. évi elaborátumában a községi választójog kiterjesztése ellen foglalt állást. (E nézetét utóbb azzal egészítette ki, hogy a közgyűlés bizonyos hányadának egy általános választójogi kúria általi megválasztását elfogadhatónak tartaná.)³⁹

A kialakult pénzügyi feszültségek mértékére a városatyákat az 1901. évi költségvetésről szóló tanácsi előterjesztés döbbsentette rá, amely kétmillió korona feletti deficitet tartalmazott. A pénzügyi bizottság, majd a közgyűlés ezt jelentéktelen összegre faragta le, ezzel kezdődött el az átmeneti költségvetések sora. A költségvetési vitában Vázsonyi a közgyűlés működésének fő problémáját a „kerületi hazafiságban” jelölte meg, abban hogy „itt sohasem tettünk egyebet, mint tulajdonképpen csak jegyzőkönyvileg hitelesítettük a bizalmas kerületi értekezleteknek és egyéb konventikulumoknak határozatait.”⁴⁰ A költségvetési vita nyomán támadt mozgást jó alkalomnak tartotta, hogy akciót indítson a 45-ös választmány feloszlata, és a törzsfőnöki befolyás alól magukat emancipálni akaró bizottsági tagok kerületi kötöttségektől független tanácskozó fórumának megteremtése érdekében, amit a kifejezetten a kerületi és kerületközi értekezletek „ellen-szervezetének” szánt. A „független” bizottsági tagok első értekezletére 1901. január 5-én került sor 14 városatya részvételével. Vázsonyi itt javasolta, hogy kérvényezzék a belügyminiszternél a 45-ös választmány, mint magának hatósági jogokat vindikáló törvénytelen testület feloszlását. Többen ellene vetették, hogy ez önmagában semmit nem oldana meg, mivel a választmány csak kicsúcsosodása a kerületi klikkek rendszerének. Ettől a lépéstől ezért eltekintettek, kimondták viszont egy kerületi szervezettől független „városi párt” megalakításának szükségességét. Vázsonyi ez alatt nem szoros értelemben vett, program alapján álló pártalapítást értett, hanem független képviselők pártkeretek nélküli csoportosulását.⁴¹ Az új szerveződés elleni fellépésre az adott alkalmat, hogy az összejövetelen az elnöklő Légrády Károly, a Pesti Hírlap főszerkesztője kifejtette: 28 évi közgyűlési múltja során soha nem tapasztalta, hogy valamely városatya a főváros érdekét a sajátja elé helyezte volna. Ez a szellem óhatatlanul kisugárzik a tisztviselői karra is, így nem csoda, ha „el van terjedve az a nézet, hogy egyik-másik tisztviselő – tisztelet a kivételnek – baksisokat fogad el.” Légrádyt, a törzsfőnöki értekezleten kiosztott szereposztásnak megfelelően, Polónyi támadta meg a közgyűlésen a tisztviselők becsületének védelme címén (a bizottsági tagokkal kapcsolatban tett megjegyzéseiről természetesen nem tett említést). Légrády lojális nyilatkozata ellenére, amellyel inkább tompítani igyekezett az elhangzottak élet, a tanács rágalmazás címén bűn-

vádi eljárást kezdeményezett ellene. A megfélemlítés sikerrel járt, a tervezett értekezletek nem váltak rendszeressé.⁴²

Vázsonyiék városgazdálkodással és a közterhek újfajta elosztásával kapcsolatos javaslatait formálisan többnyire elfogadták, de a megvalósítás irányába tett kezdeti lépések is elakadtak a városatyák túlnyomó részének ellenérdekeltsége, a tanács koncepciótlansága és az erős közgyűlési érdekcsoportok közötti óvatos lavírozása, valamint – nem utolsósorban – a főváros autonómiájának erős korlátozottsága következtében. Valamennyi ilyen vonatkozású érdemi határozat ugyanis minisztériumi jóváhagyásra szorult, és a közgyűlési megpróbáltatásokon szerencsésen túljutott tervezetek többnyire ezen a szűrőn akadtak fenn.

Vázsonyi az 1899. évi költségvetés vitájában javasolta, hogy a közgyűlés foglaljon állást a progresszív városi jövedelemadó, a községi örökösödési illeték és a telkek értékelkedésének megadóztatása (betterment) bevezetése mellett. A közgyűlés a javaslatokat elfogadta, és utasította a tanácsot az ezekre vonatkozó konkrét előterjesztések kidolgozására.⁴³ A progresszív jövedelemadóval kapcsolatban a polgármester kijelentette, hogy az adott pillanatban „tovább nem mehetünk, mint odáig, hogy a kormányhoz írlat intézzessék, jelentené ki legalább elvileg, hogy hajlandó hozzájárulni annak idején, hogy a fővárosi progresszív adó behozassék.” A kérdés legközelebb az 1902. évi költségvetés vitájában került elő, amikor Vázsonyi számon kérte a polgármesteren a szükséges előmunkálatok „sürgős megtételét” előíró határozat végrehajtását. Halmas János polgármester válaszában közölte, hogy ezek a munkálatok költségigényesek, ezért a kormány elvi hozzájárulásának kieszközlése előtt elvégzésükre nincs mód. A kormány viszont az ügyben 1899. elején hozzá intézett felterjesztésre még nem válaszolt.⁴⁴ Az ügy megsürgetése után a pénzügyminiszter 1902. novemberében intézett lakonikus rövidségű leíratot a fővároshoz, amelyben közölte, hogy „a községi fokozatos jövedelmi adó behozatalát az állami egyenes adó rendszer reformja és a székesfőváros háztartása alapjának és módszerének törvény útján bekövetkezendő átalakításáig engedélyezni hajlandók nem vagyunk.”⁴⁵ Ugyanez év decemberében a közgyűlés a kemény tél és a gazdasági pangás folytán kieleződött szociális feszültségek hatása alatt megszavazott az elfogadott költségvetésen felül 200 ezer koronát a „köznyomor enyhítésére”. A pénzügyi ügyosztály ennek nyomán felvetette, a hagyományos nyomorenyhítés szintjén még túl nem lépett szegénygondozás fejlesztésének fedezeteként, progresszív szegényügyi adó bevezetésének szükségességét „egy bizonyos létminimum megóvása mellett”. A tanács, a kormánynak az említett leíratban kifejtett álláspontjára hivatkozva, a progresszív elvét nem tartotta keresztülvihetőnek, és ilyen értelemben terjesztett javaslatot a közgyűlés elé.⁴⁶ A vitában Vázsonyi rámutatott, hogy a kormány álláspontja a progresszivitást nem zárja ki eleve, így a tanács állásfoglalásának csak akkor van létjogosultsága, ha az új adónemet is az állami adó pótlékként terveznék. Ezt a megoldást határozottan elutasította, ehelyett „más alap” keresését sürgette, ami a „progresszivitást és a létminimum érintetlenül hagyását igenis megtűri”. A közgyűlés elvileg állást foglalt a szegényügyi adó bevezetése mellett, a határozat azonban csak a létminimum mentesítését tartalmazta, a progresszív kérdésében azonban nem foglalt állást. A tanácsot a konkrét javaslat egy hónapon belüli előterjesztésére utasították, de annak kidolgozásával, úgy tűnik, komolyan már nem is foglalkoztak.⁴⁷

Ez alkalommal sürgette meg Vázsonyi a községi örökösödési illetékre vonatkozó előterjesztést is, aminek a megtételére, mint emlékezhetünk, három évvel azelőtt utasította a közgyűlés a tanácsot. Ismét hasonló értelmű határozat született, amelynek nyomán az illetékesek most már munkához is láttak. Az ügyosztályi előterjesztés 1903. októberére készült el.⁴⁸ Kifejtette, hogy az örökösödési adó mind pénzügyi, mind szociálpolitikai szempontból kedvező adónem. Rendszeresítésére még sincs lehetőség, mivel az állam is szed örökösödési illetéket, ami lényegét tekintve szintén örökösödési adó, a főváros pedig csak az állam által igénybe nem vett adófajtákat vezethet be. Az örökösödési adó helyett azt ajánlotta, hogy a telekkönyvi tulajdon-átruházások után

addig szedett átírási díjat alakítsák át az állami vagyonátruházási illeték pótlékává, és minden ingó- és ingatlan vagyonátruházás után szedjék, amelyet az állami illeték terhel. Ezt a közgyűlés elfogadta a demokrata képviselőknek az illeték progresszivitására és a kis hagyatékok mentesítésére vonatkozó kiegészítéseivel együtt. Az elvi jóváhagyás érdekében felterjesztést intéztek a kormányhoz, amely szokás szerint évekig válasz nélkül maradt.⁴⁹

Hasonlóképpen megrekedt az elvi helyeslés szintjén a betterment adóra vonatkozó határozat. A telekérték a hozadéki adók által utól nem ért, a város fejlődésével automatikusan növekvő, de a közterhekhez addig minimális mértékben hozzájáruló adóalapot kínált, aminek kiaknázása az egyik legígéretesebb kitörési pontot jelenthette a háztartás válságából. Ez a kérdés felmerült a burkolási, a csatornázási és a városrendezési szabályrendeletek revíziójára vonatkozó tárgyalások során is. A betterment-elv bizonyos érvényesülésének minősülhetett az, hogy e munkálatok költségének jelentős részét – szemben az addigi helyzettel – az érintett telektulajdonosok által fizetendő járulékok fedezzék. A szabályrendeletek több éves kálváriája is azt mutatta, hogy a közgyűlés változatlanul ellenáll a tulajdonos polgárság nagyobb arányú tehervállalásra kényszerítésének. A burkolási járulékokkal összefüggő vita kapcsán a pénzügyi ügyosztály is kénytelen volt megállapítani: „Valahányszor a a törvényhatósági bizottság közgyűlésén a bettermentről szó volt, – ezen elv érvényrejuttatása mindenkor általános helyesléssel találkozott... amikor azonban alkalom nyílik ezen helyes elv gyakorlati érvényre juttatására, az következetesen meghiúsul, avagy legalábbis élénk ellenzésre talál.”⁵⁰ Az ügyosztályi előterjesztés arra is felhívta a figyelmet, hogy a szokásos járulékelv csak egyik, és nem is az „igazi” formája a bettermentnek. Közelebb áll ehhez az Egyesült Államok városaiban rendkívül széles körben alkalmazott „special assessment”. Ennek jellegzetessége, hogy bizonyos közmunkáknál (utcanyitás, szélesítés) nem csupán az ingatlanok méretét, homlokzathosszát, hanem az értékben beállott gyarapodást is számításba veszi a költségek kirovásánál, ebből következően az nem is csak a közvetlenül érintett ingatlanokra korlátozódik.

Tiszta betterment-elven alapuló törvények azonban először Angliában születtek az 1890-es években. Itt nem a költségekből indultak ki, hanem egyes konkrét városrendezési műveleteknél „értékjavulási területet” jelöltek ki, amelyen belül a kimutatható értékelmelkedés meghatározott százalékát megadóztatták. A hatósági akcióktól függetlenül, a város általános fejlődése révén bekövetkező értékgyarapodás pedig vagy időközönkénti általános becslésen alapuló községi telekadó, vagy az átruházásokhoz kötődő, a legutóbbi átruházás óta elért értékelmelkedést lefőlöző adó révén fogható meg. E lehetőségek felsorakoztatása után az ügyosztály végül arra a következtetésre jutott, hogy a fennálló hozadéki adók súlyos terhe mellett „a telkek értékelmelkedésének megfelelő megadóztatására is kiterjedő egészséges önkormányzati adórendszer ki nem fejlődhetik.”⁵¹ A közgyűlés vezető csoportjának ahhoz sem ereje, sem komoly szándéka nem volt, hogy a tulajdonos polgárság nagyobb mértékű megterhelésével keressék a kiutat a város infrastruktúrális fejlődésének megtörésével is fenyegető pénzügyi krízisből. Ehelyett a „takarékoság hiányát” ostromolták folyamatosan, továbbá az állam által átruházott feladatokból adódó költségekben, és egyes jövedelemforrásoknak a kormány által történt elvonásában igyekeztek megjelölni a gazdálkodási nehézségek fő okát.⁵²

A főváros súlyos pénzügyi helyzete miatti kölcsönös egymásra mutogatás politikailag is repedéseket idézett elő a kormány és a közgyűlési többség közötti, mindaddig lényegében zavartalan viszonyban. Széll Kálmán miniszterelnök belügyminiszterként az 1902 évi költségvetést jóváhagyó leiratában közölte, hogy a „kibontakozást ...első sorban a fővárosnak magának kell önkormányzati körében megtalálnia”. „Ha a háztartásban nem váltakozó érdekcsoportok ötletszerű akarata, hanem egy célutadatos, tervszerű program lesz az irányadó, ha a közérdekek minden téren kizárólag uralkodnak az egyéb érdekek fölött...” ez esetben a főváros képes lesz háztartását rendezni.⁵³ A közgyűlésen az „érdekcsoportok” uralmára utaló kitételek nagy felzúdulást keltettek, amire Vázsonyi kijelentette: ebben a kérdésben Széllnek van igaza, leirata azonban egészében egy

„rossz vezércikk” színvonalán mozog, mivel meg sem említi azokat a teendőket, amelyeket csak a kormány végezhet el: a fővárosi törvény megreformálását, a főváros pénzügyi önállóságának biztosítását, vagy éppen a főváros által már évekkel korábban beterjesztett javaslatok megválaszolását.⁵⁴ Széll napirendre tűzte a fővárosi törvény revíziójának sok éve húzódó ügyét is. Az 1902 áprilisában közzétett irányelvek tartalmazták Újpest, Kispest, Rákospalota, Erzsébetfalva Budapesthez csatolását. A kerületek számát tizenötre kívánták növelni. A törvényhatósági bizottság létszáma 150-re csökkent volna. A központi igazgatás élén álló kormányzót a király, a két alkormányzót pedig a belügyminiszter jelölése alapján választhatta volna a közgyűlés. A városi tanács kormányzósági tanács néven működött volna tovább, a kerületek élén polgármesterek álltak volna az előjárónál lényegesen kiterjedtebb hatáskörrel. Ezek az elképzelések még ily vázlatos formában is alkalmasak voltak arra, hogy az önkormányzat uralkodó csoportjában addigi birtokálománya veszélyeztetettségének érzetét keltsék.

Ezek után, a Széll-kormány fennállása idején, a közgyűlési többség több, Vázsonyitól származó, a kormány számára politikailag kellemetlen indítványt is átengedett. Nem sokkal a költségvetési leirat vitája után Vázsonyi javaslatot terjesztett be a Kossuth-szobor felállításának haladéktalan elrendelésére, amit egyhangúlag fogadtak el. Vázsonyi az ilyen típusú állásfoglalásokat azért is nagyon fontosnak tartotta, mert a konzervatív főváros-ellenesség képviselői előszeretettel érveltek a törvényhatóság politikai tárgyú határozataival annak bizonyítására, hogy Budapest a nemzettől elszakadt kozmopolita város. Az előbbinél is nagyobb politikai jelentőséggel bírt, hogy októberben a főváros, ugyancsak Vázsonyi javaslatára, feliratban tiltakozott a póttartalékosok behívásáról szóló törvényjavaslat ellen.⁵⁶ Később Vázsonyi egyes nyilatkozataiban célzott arra, hogy egyes esetekben a törzsfőnököktől kifejezetten előzetes bíztatást kapott ezen indítványok benyújtására, bosszúból Széll ominózus leiratáért.⁵⁷

A törvényjavaslat tényleges kidolgozására a Széll-kormánynak már nem volt ideje, utódai pedig levették a napirendről a kérdést. Ennek ára az volt, hogy a véderővita és a parlamenti válság kiéleződése kapcsán a közgyűlési többség visszatért korábbi, töretlenül kormányhű magatartásához. Novemberben a Tisza-kormány megalakulásának üdvözlését összekapcsolták az obstrukció határozott elítélésével. Sőt, a főpolgármester által vezetett népes küldöttséggel is hódoltak az ellenzék megfékezésének programjával fellépő kormány előtt, ami teljesen szokatlan eljárás volt.⁵⁸

1903. novemberében ismét törvényhatósági választásokra került sor. Vázsonyi beszámolójában a párt addigi eredményei közül az örökösödési adó és a jótékonyági adó, valamint a betterment eszméjének felvetését emelte ki, továbbá hogy sikerült odahatni, a főváros „a nemzet központjához méltóan és híven fejezze ki a szabad és önérzetes polgárság meggyőződését” (itt főként a póttartalékosok behívása elleni felíratra utalt). A következő időszak fő feladatának a fővárosi törvény módosításának kierőszakolását jelölte meg.⁵⁹ A választásokra a Terézvároson kívül az V., a VII. és a VIII. kerület demokrata körei is választási párttá alakultak. A kampány közepette bontott zászlót az óbudai demokrata párt is. Immár öt kerületben, méghozzá öt meghatározó kerületben léptek fel tehát demokrata pártok, amelyek egységesen Vázsonyit vallották vezérüknek, és az általa kidolgozott községgpolitikai program alapján álltak. E pártok ereje azonban még csak meg sem közelítette a terézvárosi testvérszervezetét. A VI. kerületi kaszinó-párt ismét kompromisszumot ajánlott Vázsonyiéknak, de most már 12 hely átengedésével, azaz az 1900-ban megválasztottakkal együtt 18-ra növelhették képviselőik számát. A többi kerületben viszont az uralkodó pártok teljesen biztosak voltak az eredményben. A demokraták kiváltképp az V. és a VII. kerületben folytattak szinte heroikus agitációt, azzal a tudattal, hogy ez egyelőre legfeljebb egy-két hely megszerzéséhez lehet elég. Új elem volt, hogy a demokrata nyomás községgpolitikai pártprogram meghirdetésére készítette a VII. kerületi többségi Ehrlich-Morzsányi pártot is. A demokrata programmal egybevetve szembetűnő ennek paternalista és populistá jellege.⁶⁰ Az önkormányzat struktúrális átalakítására vonatkozó elképzeléseket hiába keresünk, csak a legvégén szerénykedik a választójog

kiterjesztésének közelebbi részletezés nélküli említése. Sokféle, a tömegeknek szóló ígéretet tartalmaz, de Vázsonyiékkel ellentétben mélyen hallgat arról, hogyan kívánja a párt a szükséges forrásokat előteremteni. Követelik az elemi oktatás ingyenességét, a tisztviselők fizetésének rendezését, olcsóbb közlekedést, a szegényügy „jelkiismeretes vezetését”, a jótékonykodás kiterjesztését. A munkanélküliséget a Dob utca kiszélesítésével létesítendő új sugárút munkálatainak beindításával látják orvosolhatónak, ami ebben az időben kedvenc eszméje volt a pártnak.

A választások a nem egészen szokványos előzmények után a megszokott érdektelenség mellett zajlottak le. Az immár 34 ezer községi választónak kevesebb mint a fele élt jogával. Igazi meglepetés csak az I. kerületben született, ahol a Kasics vezette Szabad Polgári Párt listája győzött, és mind a tíz helyet megszerezte. A VI. kerületben a kialakult eredmény jött be, a többi kerületben a demokraták súlyos vereséget szenvedtek a régi garnitúra változatlanul jól szevezett és mozgatott csapataitól. A Terézvároson kívül mindössze három jelöltjük szerzett mandátumot.⁶¹ Ez az ellenzéki létszám ahhoz mindenesetre már elegendő volt, hogy az 1905. évi költségvetés vitájában – mindössze 80 városatya jelenlétében – megszavazzák Baracs Marcellnek a fővárosi törvény revízióját a virilizmus és a cenzusos választójog kártételeire hivatkozva követelő felirati javaslatát. Ez azonban a közgyűlési többség érdektelensége, szervezetlensége, nem pedig politikájának érdemi megváltozása miatt következhetett be.⁶²

A várospolitikai erőviszonyaiban gyors és látványos átrendeződésre tehát nemigen lehetett számítani, enélkül viszont csekély remény mutatkozott a városfejlesztés lendületének tartós megtörésével fenyegető pénzügyi krízis meghaladására. Az ugyanis nem egyszerűen a dekonjunkcióra következménye volt, hanem szorosan összefüggött a szolgáltató, a társadalom viszonyaiba aktívan beavatkozó városigazgatásra való áttérés vontatottságával. Ahogy a községpolitikai ellenzék törekvéseiben az új típusú városigazgatásra való áttérés és a politikai reform, a társadalom részvételi lehetőségeinek kiszélesítése egymással elválaszthatatlan kapcsolatban állt, a hagyományos struktúra megmerevedése viszont az ellenérdekeltek köröknek biztosított döntő befolyást.

Ebben a helyzetben érte a fővárost az 1905–1906. évi politikai válság, és váratlanul átrendezte az addig meglehetősen mozdíthatatlannak látszó városházi erőviszonyokat.

VÁZSONYI AZ 1905–1906 ÉVI POLITIKAI VÁLSÁGBAN

Az 1905. januári parlamenti választásokon az évtizedek óta kormányzó Szabadelvű Párt vereséget szenvedett, a győztes (igen heterogén) pártszövetséget azonban az uralkodó nem volt hajlandó a dualista szerkezet alapelemeit is érintő közjogi programja alapján kormányra engedni. A kinevezett

Gúnyrajz Vázsonyiról, mint az 1904. évi vasutassztrájk szervezőinek védőügyvédjéről. Borsszem Jankó, OSZK

BORSSZEM JANKÓ

RÉGI ADOMÁ.

A férj: Sokszor így is, amikor az udvarló a feleségét ölegetti. — Hallja, én nem értem a maga izlését! Hogy lehet ilyen csunya asszonyt ölelgetni?
Az udvarló: — Hiszen maga is ölelget.
A férj: — Én, az más. Nekem muszáj. De magának nem muszáj!

A koalíció vezető Bizottságában Vázsonyi Apponyi Albert gróffal is egy táborba került. A bizarr politikai helyzetet a sajtó nem hagyta kihasználatlanul.

Borsszem Jankó, 1905, OSZK

parlamenten kívüli kormánnyal szemben kibontakozott a törvényhatóságok „nemzeti ellenállása”, aminek során megtagadták az országgyűlésileg meg nem szavazott adóknak és újoncoknak a kormány rendelkezésére bocsátását. Hirtelen a városházán is az országos politikai állásfoglalás vált a fő törésvonallá. Vázsonyi már 1904. novemberében csatlakozott az ellenzéki koalíció Vezérő Bizottságához, és egészen a válság 1906 áprilisi paktummal történt lezárulásáig hűségesen kitartott mellette.⁶³ Emiatt egykorán és utólag is számos kritika érte, mondván, hogy felvállalta a konzervatív-agrárius dominanciájú koalíció „házi demokratájának” szerepét. Ebben van bizonyos igazság, ugyanakkor Vázsonyi tökéletesen tisztában volt a koalíció heterogén arculatából és belső erőviszonyaiból adódó többféle fejlődési lehetőséggel, ez irányú aggodalmait nem is hallgatta el. Az azonban egyáltalán nem volt eleve eldöntött dolog, hogy a számára akkor legfontosabb kérdésben, az általános választójog ügyében a koalíció végül hogyan fog állást foglalni. Saját szerepét éppen abban látta, hogy a koalíción belül erősítse a demokratikus kibontakozást kereső erőket. A régi szabadelvű párti garnitúrát – csekély számú kivétellel – teljesen alkalmatlannak tekintette egy ilyen irányú fordulatban való közreműködésre. A szabadelvű párti kormányzati rendszer, és ennek képviselői iránti mély ellenszenv, párosulva erőteljesen átélt magyarságérzésével, úgyszólván eleve a „nemzeti” táborban jelölte ki a helyét. A politikai pártrendszer közjogi ellentétek mentén történő megosztását ugyanakkor önmagában is kedvezőtlennek tekintette, és a nemzeti követelések realizálásától ennek meghaladását is remélte. „A 67 és 48 emlegetése soha nem volt olyan anakro-

Így látta a karikaturista Kristóffy belügyminiszter választójogi kísérletét.

Borsszem Jankó, 1905, OSZK

— aki egy nagy reformszeme vállán próbál kigázolni a zavarosból.

nizmus, mint ma – szögezte le. Relatív fogalmak ezek. A lényeg: a nemzeti haladás. Most, mikor kiderült, hogy a legcsekélyebb közjogi előre nyomulás is rettenetes akadályokra talál a dinasztianál, épen úgy igazolva van a 48-as, mint a 67-es politika... A nemzet azért áldoz most annyit közjogi vívmányért, mert e kérdés elintézése után a termékeny gazdasági és demokratikus reformok korszakára akar áttérni. Ha a függetlenségi párt nem vesz részt a kormányzatban, újra ott vagyunk, ahol voltunk.”⁶⁴

A konfliktusban nem elsősorban a dinasztia és a nemzet, hanem az uralkodói abszolútizmus és a parlamentarizmus összeütközését látta, és erről az alapról bírálta Kristóffy József belügyminiszternek az általános választójog programjára épülő politikai kísérletét is. A Fejérváry kormány 1905 októberében közzétett reformprogramját emígyen értékelte: „A demokrácia: népfelség... Ez nem ismeri el annak a felfogásnak a jogosultságát, hogy a nemzet bizonyos kérdésekkel nem foglalkozhatik, bizonyos követelésekről köteles lemondani, mert szuverénitásának forrása és határa a királyi kegy... A nemzeti és helyi önkormányzat szempontjából tehát a kormány programja nem demokrata program, hanem abszolutisztikus. Ezek után belügyi és közgazdasági reformjai lehetnek szépek, sőt, relatíve demokratikusak is, de ilyen programot az u.n. felvilágosult abszolútizmus is adhat.”⁶⁵ Kristóffy választójogi tervezetét azért is bírálta, mert általános választójog címen valójában írni-olvasni tudáshoz kötött választójogot vezetett volna be.

Ezen álláspontja következtében frontálisan szembe került a kormány választójogi politikája

mögé felsorakozó szocialistákkal, akik korábban rendszeresen biztosítottak tömeghátteret gyűléseihez, választási mozgalmaihoz.⁶⁶ A Vezérő Bizottságba való belépéssel Vázsonyi vitathatatlanul bekerült az országos politika élvonalába, ami tovább növelte súlyát a városházán is. A fontosabb közgyűlési vitákat megelőző bizalmas értekezletekről korábban általában kirekesztették, most azok egyik legfontosabb szereplője lett. A közgyűlésen is hirtelen az országos politikai állásfoglalás vált a legfontosabb választóvonalá. Vázsonyi Kasicson kívül Polónyiékkel is egy táborban találta magát. Megbomlottak a korábban szabadelvű párti többség sorai is. A közgyűlés 1905. június 28-án csatlakozott a törvényhatóságok „nemzeti ellenállásához”, azaz megtiltotta az országgyűlésileg meg nem szavazott adóknak és újoncnak a kormány rendelkezésére bocsátását. Heltai ellenindítványa, amely az önként befizetett adók továbbítását és az önként jelentkező újoncok bevonultatását lehetővé tette volna, kisebbségben maradt.⁶⁷ Vázsonyi ezt az eseményt úgy értékelte, hogy az addig uralkodó érdekcsoport a nemzeti ellenállással való szembeszegülésével „önkezeléssel kongatta meg lélekharangját”.⁶⁸ Tisztában volt azzal, hogy a törvényhatóságok ellenállása – még Budapest esetében is, ahol a nagyvállalatok önkéntes adóbefizetéseire való tekintettel az anyagi tét a legnagyobb volt – elsődlegesen szimbolikus jelentőséggel bír. A főváros részvételt azért tartotta rendkívül fontosnak, és állt ki teljes határozottsággal mellette, mert „a fővárosnak nem szabad arra a gyanúra alkalmat adni, hogy az ország fővárosa el akar szakadni – a miként elszakadt az általános választások idejében – Magyarország népétől... a városi polgárság érdekében, a városi polgárság becsülete érdekében meg kell mutatnunk azoknak, a kik rágalmazzák a polgárságot, és rágalmazzák Magyarországnak u.n. új elemeit és polgári társadalmát, hogy vagyunk mi olyan önzetlenek, oly áldozatkészek és oly bátrak, mint bármely oligarchája vagy nemese ennek az országnak.”⁶⁹

A közgyűlés november 28-i, az ellenállási határozatot megerősítő döntése után nyilvánosságra hozta azt a szándékát, hogy el kívánja érni, a főváros foglaljon állást az általános választójog mellett is.⁷⁰ Ekkor azonban már sajátos versenyfutás folyt a kérdés körül. Szinte elképzelhetetlennek látszott, hogy a válság a választójog széles körű kiterjesztése (ha nem is az általános választójog) nélkül érjen véget, hiszen az valamennyi számottevő politikai erő meghirdetett céljai között szerepelt. A fővárosi közgyűlés régi szabadelvű párti többségének mértékadó része nem vállalt ugyan nyílt szolidaritást a Fejérváry-kormánnyal, de követésre méltónak ítélte taktikájának azt az alapelemét, hogy a nemzeti tábor vitorlájából választójogi radikalizmussal igyekezett kifogni a szelet. A december 6-i közgyűlésen az általános választójog felirati támogatásáról szóló demokratá indítvány Heltai, valamint az ugyancsak korábbi szabadelvű párti Heteés Antal hasonló tartalmú indítványával együtt került tárgyalás alá. Vázsonyi élesen elhatárolta magát tőlük, mint olyanoktól akik számára csupán taktikai elem az általános választójog, és nem képviselik azt hitelesen. Emellett már új törésvonalak is felsejlettek. A szabadpolgári párti Platthy György – bár elvben egyetértését fejezte ki az általános választójog eszméjével – úgy minősítette azt, hogy a jelen politikai helyzetben az „nem a nemzeti színű lobogó alatt behozott áru, hanem csempész áru, a mely fekete sárga vagy vörös lobogó alatt érkezik.” Végül Heteés és Heltai – utóbbi annak leszögezése mellett, hogy a kommunális választásoknál az általános választójog elvét továbbra is csak kuriális szisztémában tudja elfogadni – indítványukat visszavonták Vázsonyié javára, amelyet a közgyűlés túlnyomó többséggel fogadott el.⁷¹ Az év vége felé, amikor kitűnt, hogy az általános választójog elfogadtatása a koalíció Vezérő Bizottságában súlyos nehézségekkel jár, Vázsonyi már hajlott bizonyos engedményekre, sőt, saját kompromisszumos választójogi tervezetet is kidolgozott. Ez az addigi választókon kívül a magyar nyelven írni-olvasni tudóknak, illetve minden hadkötelezettségét teljesített férfinek, továbbá a közalkalmazásban állóknak és az önálló iparűzőknek biztosította volna a jogot.⁷² Ezzel együtt is, Vázsonyi egyre inkább a belső ellenzék pozíciójába szorult a koalíción belül. A pártszövetség első számú fővárosi rezidensének nem ő, hanem Polónyi Géza számított.

1906 első hónapjaiban végre kiéleződött a kormány és a főváros közötti ellentét az önként befizetett adók kérdésében. Miután a lavírozás lehetősége megszűnni látszott, Márkus főpolgármester és Halmos polgármester távozott posztjáról, a kormány pedig, az országgyűlés február 19-i feloszlásával úgyszólván egyidejűleg, királyi biztost rendelt a főváros élére Rudnay Béla rendőrőrkapitány személyében. Az összeütközés során, kiváltképp a királyi biztossal szemben követendő taktika kérdésének éles felvetődésével, a városházán gyakorlatilag bekövetkezett az ellenzéki koalíció nyílt felbomlása. Polónyiék és a szabadpolgári párt az ellenállásnak az intranzigens ellenzéki vármegyékben tapasztalható – inkább csak látványos, mintsem bármilyen érdemleges eredményt hozó – jelenségeit szerették volna viszontlátni a fővárosban. Követelték az önkormányzati testületek működésének felfüggesztését, sőt, a feloszlítás kiprovokálásától sem riadtak volna vissza. Vázsonyi az autonómia megőrzését helyezte előtérbe, és ebből, óhatatlanul is, a régi 67-es beállítottságú közgyűlési többséggel való együttműködés következett, amely ugyanezen törekvés jegyében manőverezett egyre kétségbeesettebben. A törzsfőnökök egyre inkább a koalíció 67-es száma, főképp az Alkotmánypárt felé igyekeztek tájékozódni, különösen miután a Fejérváry-féle Haladó Párt kísérletének eredménytelensége nyilvánvalóvá vált.

A válságot lezáró, a koalíció és az uralkodó közötti áprilisi paktumban Vázsonyi kezdetben politikájának igazolását látta, mivel azt – sokakkal együtt – úgy értelmezte, hogy annak lényegét a választójog azonnali széles körű kiterjesztése jelenti. Arra számított, hogy a választások után azonnal az általános választójog (vagy a választójog ilyen cím alatt meghirdetett széles körű kiterjesztése) kerül napirendre, és a választójogi törvény gyors megalkotását azonnal új választások követhetik. A választásokon Vázsonyi a Terézvárosban ellenjelölt nélkül, a koalíció által hivatalosan támogatott jelöltként lett képviselő. Rajta kívül a Demokrata Párt színeiben Leitner Adolf, a Központi Demokrata Kör ügyvezető társelnöke Miskolcon, Bródy Ernő pedig Nagyszőlősen jutott mandátumhoz. Ennek ellenére hamar nyilvánvalóvá vált, hogy Vázsonyi befolyása a kormányzati tevékenység irányvonalára semmivel nem lesz nagyobb mint, korábban. A Függelenségi Párt soraiban a választási kampány és a győzelmet követő eufória idején elharapódzó konzervatív-nacionalista hangulat, a lappangó antiszemitizmus és Budapest-ellenesség félreérthetetlen felszínre törésének számos megnyilvánulása tovább mélyítette a már a válság napjaiban is érzékelhető szakadékot Vázsonyi és a koalíció zöme között. A választójogi ígérekkel kapcsolatos halogató magatartás pedig végképp lehetetlenné tette a szoros együttműködés fenntartását.

A választások eredményei a törzsfőnökök számára komoly figyelmeztetést jelentettek, arra nézve, hogy kipróbált választási apparátusai az új helyzetben nem működnek kellő hatékonysággal, jelöltjeik a Lipótváros kivételével vereséget szenvedtek. Ezzel több évtizedes hagyomány tört meg. Különösen nagy feltűnést keltett a VII. kerületi eredmény, ahol az Ehrlichék által alkotmánypárti színekben indított Márkus József, a lemondott főpolgármester maradt alul a függetlenségi Barabás Bélával szemben. Márkus a választás előtt maga nyilatkozott úgy, hogy itt nem is annyira a képviselő személye, mint inkább a városi klikk uralmának megtörése vagy fennmaradása a tét. A választás után már óvatosságra intette azokat, akik halotti tort ülték az Ehrlich-klikk fölött.⁷³ Az mindenesetre a közgyűlési többség frontemberei számára is világos volt, hogy az általános választójog küszöbön állónak vélt korszakában a hagyományos kerületi politikai csoportokra, és a választók meghatározott körének ezeken keresztül történő mozgósítására épülő rendszer nem biztosítja a politikai túlélést. Jelentősen növelte az aggodalmat körükben, hogy az év végén törvényhatósági választás is esedékes volt. Tavasszal még mindenki arra számított, hogy a főváros országgyűlési mandátumai után a törvényhatósági helyeket is a kormányra került ellenzék fogja elhódítani, bármilyen törvény alapján tartsák is a választást.

BÁRCZY POLGÁRMESTERRÉ VÁLASZTÁSA ÉS AZ EGYESÍTETT KÖZSÉGI PÁRT MEGALAKULÁSA

A választások után azonnal napirendre került a főpolgármesteri és a polgármesteri tisztség betöltésének kérdése. A főpolgármestert a közgyűlés az uralkodó három jelöltje közül választhatta. Az uralkodó számára a kormány terjesztette elő a jelölteket, de előtte általában széles körű konzultációt folytattak a törvényhatósági bizottságban jelen lévő befolyásos csoportosulások vezető képviselőivel. A koalíciós kormány ezt elmulasztotta, amit a törzsfőnökök az autonómián esett súlyos sérelemnek minősítettek. Ebben persze jogilag nem volt igazuk, hiszen a törvény a jelölés folyamatába az önkormányzatnak nem biztosított befolyást. De maga a gesztus valóban azt jelentette, hogy Polónyi Géza, aki az igazságügyminiszteri székbe kerülve a kormány fővárosi politikájának kizárólagos alakítására is igényt tartott, már nem volt hajlandó politikai partnernek tekinteni a közgyűlés többségét.⁷⁴ Arra készült, hogy ezt a többséget annak szabadelvű párti múltjára és a Fejérváry-kormánygal szembeni nem eléggé harcias kiállására hivatkozva diszkreditálhatja, és a választásokon hozzá feltétlenül hű függetlenségi párti gárdát ültethet a helyére. Jelöltje a főpolgármesteri posztra Fülepp Kálmán tisztí főügyész volt, aki a főváros ellenállási határozatainak jogszerűségét igazoló szakvéleményeivel nagy szolgálatot tett a koalíciónak a válság idején. Fülepp személye ellen a többi kerületi csoportnak sem volt különösebb kifogása, a jelölés módja ellen pedig csupán erőltlen tiltakozó nyilatkozatokra futotta erejükből, miután a választási vereség és a kilátások bizonytalansága miatt igen dezorganizált állapotban voltak. Az ellene irányuló szervezkedést az is megnehezítette, hogy nem lehetett tudni, kiknek a neve kerül még a szavazólapra. Ennél is döntőbb volt az a szempont, amelyet Feleki Béla, a VI. kerületi kaszinó-párt egyik vezető embere fogalmazott meg: „...olyan kormánnyal állunk szemben, amelytől a fővárosra nézve igen fontos – és jogos – engedményeket várunk, melyeket régebben megígérték már nekünk, s amelyek most megvalósulásra várnak. Miután pedig a fővárosnak érdeke, hogy ezeket az engedményeket megkapja, valószínű, hogy erre való tekintettel a bizottsági tagok nagy része rá fog szavazni a kormány jelöltjére.”⁷⁵ Elsősorban a kormánynál évek óta elintézetlenül heverő pénzügyi igényekről volt szó, amelyek kedvező elintézése mind sürgetőbb lett. A korábbi években az is kiderült, hogy az autonómia nagyfokú korlátozottsága folytán a kormány a bevételeket érintő fontos határozatok jóváhagyásának megtagadásával vagy még inkább elhúzásával is a tönk szélére sodorhatja a főváros gazdálkodását, illetve megakadályozhat minden intézkedést, amely alkalmas a válság elhárítására. A várakozásoknak megfelelően a május 12-i közgyűlés meg is választotta Füleppet főpolgármesternek 177. szavazattal, Kollár Lajos, a II. kerületi többségi csoportosulás egyik prominens személyisége ellenében, aki 121 voksot kapott.⁷⁶

Ezután a polgármesteri tisztség betöltése került napirendre, egyelőre csak találgatások és kezdeti korteskedés formájában. Május végére annyi kikristályosodott, hogy a kormány (pontosabban Polónyi) jelöltje Sipőcz László árvaszéki elnök. A közgyűlés többségét mélységes aggodalommal töltötte el az a lehetőség, hogy mind a főpolgármesteri, mind a polgármesteri székbe az erőszakos és egyeduralomra törő Polónyi kreatúrája kerüljön. Különösen arra az eshetőségre való tekintettel, hogy a sokat támadott igazságügyminiszter bármikor megbukhat, és akkor működésének fő színtere ismét a fővárosi politika lesz. Sipőcz mellett egyre inkább két másik név került előtérbe: Vaszilievits János tanácsnok, a régi vezetés legbensőbb bizalmi embere, valamint Bárczy István tanácsnok, a közoktatásügyi ügyosztály vezetője, akinek személye és addigi ügyosztályvezetői működése nagystílusú reformpolitikát ígért. Korábban a pénzügyi ügyosztályban működve, alapos áttekintéssel rendelkezett a város gazdálkodásáról is. Összességében pedig azok közé tartozott, akik Magyarországon a legmélyebben megértették a nagyvárosi igazgatás Európa- szerű tapasztalható tartalmi átalakulásának, a beavatkozó, szolgáltatásszervező városigazgatás kifejlődésének tartalmát és jelentőségét és ezt összekapcsolta az átfogó értelemben

vett társadalmi és politikai demokratizálás programja iránti nyitottsággal.⁷⁷ Mindezt pedig kiemelkedő menedzseri képességekkel, a hatalmi hierarchia útvesztőiben való mesteri eligazodás és a politikai realitásokhoz történő gyakorlatias igazodás képességével ötvözte. Személye tökéletesen megfelelt a demokratáknak, akik joggal látták benne azt az embert, aki programjukat képes a gyakorlatba átültetni. A hivatali ranglétrán történt kivételesen gyors emelkedése ugyanakkor nem lett volna lehetséges, ha közgyűlési többség legbefolyásosabb köreivel ápolta összeköttetések nélkül. Szabadkőműves kapcsolatainak tanúsága szerint leginkább a VIII. kerületi városatyáknak a Városi Villamosvasút körül tömörülő csoportjával tartott fenn szoros összeköttetést. Annak a kicsiny és exkluzív Pátria páholynak volt a tagja, amelyben az említett kör játszotta a meghatározó szerepet.⁷⁸ Bárczy személyében a nagytőke érdekeit képviselő csoportosulás is biztosítékot látott a főváros pénzügyi helyzetének rendezésére és a lendületes városfejlesztés folytatására.

Polónyi május végén kerületközi értekezletet hívott össze a Saskörbe. Betegsége miatt nem jelent meg ezért alvezére, Preyer Hugó közölte az egybegyűttekkel, hogy „a kormány kívánsága szerint Sipőcz jelölését kell föltétlenül támogatni.” A kerületi törzsfőnökök amellet kardoskodtak, hogy Sipőcz mellett Bárczyt és Vaszilievitszt is figyelembe kell venni, mire a sasköriek a közelgő nyárra hivatkozva javasolták hogy halasszák el a választást szeptember végéig, mivel korábbi időpontban nehézségbe ütközik kellő számú városatya megjelenése.⁷⁹ Emögött az a terv húzódott meg, hogy szeptember végén a választások közelségére hivatkozva lehet további halasztást követelni, tekintettel arra, hogy a bizottság összetételében jelentős változások várhatók. A várt elsőprő függetlenségi győzelem után tetszés szerint választhatják saját jelöltjüket.

Vázsonyi június 1-re hívott össze ellenértekezletet a Demokrata Körbe, amelyen a III., V., VI., VII., és a VIII. kerületek képviselői jelentek meg. Az értekezleten Márkus József volt főpolgármester elnökölt. Abban teljes volt az egység, hogy Polónyi jelöltjét vissza kell utasítani, és a választást június folyamán meg kell tartani. A demokraták felvetették annak szükségességét, hogy egy demokrata alapon álló erős községi párt alakuljon, és ez állítson a polgármesteri posztra olyan jelöltet, aki a párt programját a magáévá teszi. Heltai ezzel – szokott taktikájának megfelelően – elvi szinten egyetértését fejezte ki, sőt, mindjárt meg is nevezte az általa legalkalmasabbnak tartott jelöltet Vázsonyi személyében. Hozzátette ugyanakkor, hogy erre a fővárosi törvény módosítása előtt nincs mód, mivel a fennálló törvény mint egyszerű hivatalnokot kezeli a polgármestert, és nem biztosít a számára önálló politikai mozgásteret. Vázsonyi kifejtette, hogy bár ő is a párt létrehozását tartja a legfontosabbnak, idő kell ahhoz hogy a demokrata program hívei kerülethatároktól függetlenül megszerveződjenek, a választás viszont sürgős. Az adott helyzetben ő is csak a tanácsstagok valamelyikének megválasztását tartotta lehetségesnek. Elhatározták hogy a soron következő közgyűlésen indítványt nyújtanak be a polgármesteri pályázat haladéktalan kiírásáról, addig is kerületi értekezleteken tisztázzák, hogy Bárczy vagy Vaszilievits élvez-e nagyobb támogatottságot.⁸⁰

Az értekezleten megjelentek személyes súlya és főként a mögöttük álló szavazatok száma alapján ekkor már kevés kétség lehetett Polónyi jelöltjének kudarca iránt. A június 6-i közgyűlés a várakozásokhoz képest aránylag símán el is fogadta a választás azonnali kiírására vonatkozó indítványt. Az ellenzék vezérszónoknak csak Kasics Pétert tudta felléptetni, aki időközben összekülönbözvén a Szabad Polgári Párttal, abból ki is lépett, de a gyűlölt törzsfőnökök ellen mindig kész volt csatasorba állni.⁸¹ Polónyiék a Magyar Tudósító című félhivatalos nyomtatásban támadták meg Vázsonyit a törzsfőnökökkel való összefogása miatt, a városatyákat pedig figyelmeztették, hogy „a főváros pénzügyi regenerációja a kormány jelentékeny támogatása nélkül alig képzelhető”.⁸²

A következő hét folyamán lezajlottak a kerületi értekezletek, amelyek tisztázták az erőviszonyokat. Az I., II., IV. és a IX–X. kerületek Sipőczöt, a többiek Bárczyt támogatták. Vaszilievits visszalépett, és az alpolgármesterséget pályázta meg. Június 17-én zajlott le a 45-ös választmány

polgármesterjelölő ülése, amelyen Sipőcz négy kerületével szemben Bárczyt öt kerület támogatta. Az ülés nevezetes mozzanata volt még, hogy a VI. kerület ekkor delegált előszót demokrata párthoz tartozó bizottsági tagokat a választmányba. A polgármesterválasztó közgyűlésre 19-én, kedden került sor. Itt már különösebb izgalmak nélkül érvényesült a papírforma: Bárczy 195 szavazattal győzött, Sipőcz 143, Kun Gyula 15 szavazatot kapott.⁸³

A Bárczy mögött felsorakozó igen heterogén tábort közvetlenül mindenekelőtt a Polónyi-féle egyeduralmi törekvésekkel szembeni védekezés készítette összefogásra. Mindannyian osztottak ugyanakkor abban a reményben, hogy az új polgármester a kormánnyal is el tudja fogadtatni a főváros igényeit. Azt ugyanis már ekkor észlelni lehetett, hogy Polónyi fenyegetőzései és a választási kudarc után csak fokozódó acsarkodása nem tükrözi a kormány egészének politikáját. Wekerle Sándor miniszterelnök és Andrássy Gyula belügyminiszter hozzáállása a főváros anyagi támogatásának kérdéséhez kifejezetten biztatónak tűnt, eltérően a megelőző kormányokétól (és az inkább Polónyi által befolyásolt parlamenti közhangulattól). Bárczy megválasztásakor tartott programbeszédében maga is utalt rá, hogy pénzügyi tekintetben „különösen rá vagyunk utalva a kormány jóindulatára, a mi felől kétségünk annál kevésbé lehet, mert nem régiben a kormány elnöke egész határozottan kilátásba helyezte a főváros anyagi terheinek könnyítését.”

Újszerű volt, hogy Bárczy bemutatkozó beszédének élén a főváros önkormányzati jogkörének bővítését és a választói jognak az „egész állandó lakosságra” való kiterjesztést említette, majd az „egymással küzdő városi pártprogramok alapján” szerveződő képviselői megteremtésének fontosságát emelte ki. A még erősen vázlatosan ismertetett, de már határozott kontúrokkal rendelkező elképzelések alapvetően összhangban voltak Vázsonyiék programjával, több tekintetben azonban túl is mutattak rajta, így a kommunális lakásépítés, vagy a kültelkek tervszerű fejlesztésének és az elővárosok becsatolásának felvetésével.⁸⁴

A Bárczy által igényelt, a polgármesteri reformtevékenység stabil közgyűlési hátterét biztosítani hivatott községi párt megteremtésére az 1906 végén esedékes községi választások nyújtottak alkalmat. Az V., VI., VII. és VIII. kerületi törvényhatósági bizottsági tagok 1906. október 20-án párhuzamosan tartott kerületi értekezleteken határozták el a kerülethatárokon átnyúló, egységes városi pártprogram alapján álló párt megalakítását Polgári Demokrata Községi Párt néven.⁸⁵ A párt megalakulásának hivatalos proklamálására november 28-án az V. kerületi Polgári Körben tartott értekezleten került sor. Vázsonyi kifejtette, hogy ezzel kihúzták a talajt a klikkrendszer alól, mivel a klikkérdések érvényesülésének ideális terepe éppen a kerületi szétaprózottság, az egységes program és a szavazási fegyelem hiánya. Ezt erősítette meg Halmos János volt polgármester fel szólalása is. A Párt társelnökei Vázsonyi, Eötvös Károly, Sándor Pál, Hüttl Tivadar, Glück Frigyes, és Ehrlich G. Gusztáv lettek.⁸⁶ A párt programja tartalmazta az 1897. évi Vázsonyi-féle demokrata program minden fő követelését, Bárczy programbeszédének több fontos elemét, eltekintve olyan, közmegegyezést még elvi szinten sem élvező elemektől, mint a lakásépítés vagy a peremvárosok bekebelezése.⁸⁷

A pártalakulással voltaképpen a polgármesterválasztásra összeállt alkalmi koalíció kísérelte meg együttműködését szervezett alapokra helyezni, programként az immár évtizede képviselt demokrata törekvéseket véve át. A törzsfőnökök pillanatnyi érdekeltsége a fűzőban egyértelmű. Tartottak attól, hogy a továbbiakban nem csupán a megszervezett szavazókkal kell számolni, a válság és az azt követő politikai mozgalmak, a főváros feletti uralom átvételét célul kitűző Függetlenségi Párt agitációja a községgel kapcsolatban eddig közömbös tömegeket hozhat mozgásba. A régi módszerek változatlan folytatása az országgyűlési választáshoz hasonló súlyos vereséget hozhat számukra. A Függetlenségi Párt tavaszi nimbusza ugyan őszre már alaposan megkopott. Ezt mutatta a nyári erzsébetvárosi pótválasztás eredménye is, ahol az Ehrlichék által menedzselte Eötvös Károly legyőzte a tavaszi nyertest, Barabás Bélát. Vázsonyinak a nemzeti ellenállás idején megszerzett presztízse, éppen a koalíciótól való eltávolodása miatt töretlen maradt, sőt, még nőtt

is. A törzsfőnököknek éppen erre a presztízsre és vonzó programra volt szükségük ahhoz, hogy biztosítsák politikai túlélésüket. A demokratákkal és a függetlenséggel egyszerre vívott kétfrontos harcot nem kockáztathattak meg.

Vázsonyi számára az egykori ellenfelekkel való fúzió a pillanatnyi erőnyereségen kívül komoly kockázatot is rejtett magában. Az ő esetében, a motivációt az egykorú és a későbbi elemzések is többnyire Polónyi fővárosi hatalomátvételétől, és ezzel együtt egy konzervatív-antiszemita vonal felülkerekedésétől való félelemben jelölik meg.⁸⁸ Ez a magyarázat találó a polgármesterválasztás érdekében létrejött szövetségre nézve, összfel azonban már más motívumok hatottak. Ekkorra világosan kiderült, hogy a kormány Budapest- politikáját minden hangoskodása ellenére sem Polónyi, hanem Wekerle és Andrássy szabja meg, az ő személyükben pedig Bárczy bírja azt a kormányzati hátvédet, amire reformpolitikájának végrehajtásához szüksége van. Kiderült azonban az is, hogy a jövőben erős polgármesteri kormányzás fog érvényesülni, és Bárczy sajátos „programmenedzselési” technikája a közgyűlés szerepét az addigi helyzethez képest háttérbe szorítja. Vázsonyi tehát úgy látta, hogy elképzeléseit elsősorban a polgármesterhez fűződő személyes jóviszonya révén kell érvényesítenie, aminek csak nyomatékot ad, ha a közgyűlés többségi pártjának vezéréként léphet fel. Bárczy mellett a törzsfőnökök akarata nem lesz meghatározó jelentőségű, és ha formálisan elfogadják a Vázsonyi és Bárczy által közösen vallott programot, az legalább korlátozza mozgásterüket a végrehajtással szembeni fellépésben. Ezért vélekedett úgy, hogy különösebb kockázat nélkül élhet a törzsfőnökök ajánlatával, hogy neve és népszerűsége fejében a rendelkezésére bocsátják némiképp megtépzott, de kétségkívül működőképes, kipróbált választási apparátusait. Ellenkező esetben ő is kétfrontos harcra kényszerül a 67-es beállítottságú régi klikkek, illetve a függetlenséggel ellenében, és ismét csak a VI. kerületben lettek volna győzelmi kilátásai.

A december 17–18-i törvényhatósági választáson az új párt a várakozásoknak megfelelően biztos győzelmet aratott. Közel 20 ezren éltek szavazati jogukkal, ez azonban a községi választóknak még mindig csupán a felét tette ki. Az egyesített demokrata lista győzött a III., V., VI., VII. és a VIII. kerületben, a II. kerületben is az általuk támogatott párt kapott többséget. A demokraták virilista listája ellenében az egyes kerületek különböző színezetű ellenzéki pártjai is összefogtak, és szintén teljes százas listát indítottak de a demokrata lista meggyőző fölényrel került ki a küzdelemből. A Saskör mindkét tábor listájára felvettette jelöltjeit, de miután még fellegvárában a IV. kerületben is csak paktumos lista indítására volt képes, Polónyi addig elég tekintélyes gárdája törpe minoritássá enyészett.⁸⁹ Január 4-én a negyvenötös választmány kimondta feloszlását, mivel az adott forma az új helyzetben, amikor a közgyűlésen más formában megszervezett többség áll szemben a kisebbséggel, értelmét veszítette.⁹⁰

Az új párt nem volt hosszú életű: belső törésvonalai úgyszólván egy pillanatra sem halványultak el. Vázsonyi, miután meggyőződött arról, hogy az eredeti demokrata program lényegi elemeinek megvalósításában, kiváltképpen a vagyonos rétegek fokozottabb anyagi tehervállalásra kényszerítésében a párt nagypolgári többségére semmiképpen nem számíthat, 1908. márciusában bejelentette kilépését, ami a párt felbomlásával volt egyértelmű. A közgyűlés működését a következő években ismét a kerületi és kerületközi paktumok jól bevált rendszere határozta meg, és ha kényszerből is, Vázsonyi és híveinek köre tökéletesen betagozódott e szisztémába. Az egyesített párt átmeneti fennállása azonban olyan körülményeket teremtett, amelyek lehetővé tették, hogy a várospolitikai döntéshozatal tényleges súlypontja a törzsfőnökök megegyezéseiről időközben a Bárczy vezette adminisztrációra helyeződjön át. Bárczy reformpolitikájának közgyűlési bázisát a továbbiakban is a feloszlott egyesült demokrata pártot alkotó erők együttesen jelentették. A városi hatóság szociális szempontú beavatkozásának kiterjesztése és a közsegésítés úgyszólván általános támogatást élvezett. A városigazgatás új eszköztára a kölcsönpénzekre építő nagyvonalú beruházási politikával anélkül járult hozzá a társadalmi feszültségek csillapításához és a város

működőképességének javításához, hogy ennek terheit akárcsak részben áthárította volna a vagyonos polgárságra. Bárczy annak fejében kapott viszonylag szabad kezet, hogy gondosan tartózkodott minden olyan kezdeményezéstől, ami a nagypolgári elit számára komoly érdeksérelmet eredményez. Noha Vázsonyit a politikai közvélemény változatlanul a közgyűlés szellemi vezérének tekintette, eredeti programjának számos alapvető célkitűzése – így az igazságosabb teherviselés, a társadalom részvételi lehetőségeinek kiterjesztése – teljes mértékben megvalósítatlan maradt.

JEGYZETEK

1. V. V. [VÁZSONYI Vilmos]: Nagy-Budapest. Pesti Hírlap, 1902. ápr. 28.
2. Uő: A süketnémák. Új Század, 1900. febr. 4.
3. Új Század 1900. márc. 18.
4. Vázsonyi Vilmos beszédei és írásai. Sajtó alá rendezte CSERGŐ Hugó és BALASSA József. Bp. 1927. [Vázsonyi beszédei] I. k. 132–133. A politikai pálya egészét áttekinti ugyane kötetben PAKOTS József bevezetője (Vázsonyi élete és kora), valamint CSOHÁNY János: Vázsonyi Vilmos a zsidóságért a recepciós mozgalomtól az ellenforradalmi rendszerig. Debrecen, 1987; publicisztikai jellegű írás SASS Irén: Vázsonyi. Bp. 1926.; valamint PETHŐ Sándor: „Viharos emberöltő”. Hét portait. Bp. é. n. 215–243.
5. Id. Maren SELIGER–Karl UCAKAR: Wien. Politische Geschichte 1740–1934. Wien, Jugend und Volk, 1985. Bd. 2. 816.
6. V. V. [Vázsonyi Vilmos]: Szocializmus és demokrácia. Új Század, 1901. aug. 11.
7. Vázsonyi beszédei I. 152.
8. Új Század 1901. aug. 11. id. cikk; A szociáldemokráciához való viszonyáról a századforduló éveiben ld. még SCHLETT István: A „munkáskérdés” és a szocializmus a magyar politikai gondolkodásban 1848–1906. Bp. 1987. 276–281.
9. Fővárosi Közlöny [FK.], 1897. ápr. 9; A Polgár, 1905. okt. 13.
10. Pl. Fővárosi Hírlap 1912. szept. 25. Városházi vezérek nyilatkozatai a fővárosi törvényről.; FK. 1909. jún. 4. Mell.
11. Vö. SZABÓ Dániel: A magyar társadalom politikai szerveződése a dualizmus korában. In.: Történelmi Szemle. 1992. 3–4. 200 skk.; Magyarország története 1890–1918 Bp. 1978. Főszerk.: HANÁK Péter, különösen 166 skk.
12. A kerületi csoportosulásokra és a törzsfőnöki rendszerre ld. Budapest története IV. [Bp. tört.] Akadémiai Kiadó, Bp. 1978. Szerk. és az iv. fejezeteket írta: VÖRÖS Károly, 460–464; SZÓCS Sebestyén: Budapest Székesfőváros részvétele az 1905–1906 évi nemzeti ellenállásban. Bp. 1977. 16–30.; HARRER Ferenc: Egy magyar polgár élete I. Bp. 1968. 64–70.
13. EÖTVÖS Károly: Ehrlich G. Gusztáv. A Polgár, 1906. júl. 31.
14. SZÓCS im. 1977. 16. skk.
15. Vö. KUNZ Jenő: Fővárosunk háztartásáról. Közgazdasági Szemle 1902. 169–184.
16. FK. 1897. dec. 10.
17. Bp. tört. IV. 1978. 430., 456–457., 626.
18. Pesti Hírlap, 1894. nov. 19.
19. Uo. nov. 24–25.
20. FK. 1895. jún. 14.; jún. 28.
21. FK. 1897. jan. 29.
22. A programot ld. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Ballagi Gyűjt.; a meghirdetés alkalmából elmondott beszédét Vázsonyi beszédei I. 132–138.
23. Az adórendszerről és a városgazdálkodásról részletesen ld.: SIPOS András: Várospolitikai és városigazgatás Budapesten 1890–1914. Doktori értekezés. Kézirat Bp. 1995. (a továbbiakban: SIPOS: Várospolitikai...)
24. Új Század 1900. nov. 4.
25. Pesti Hírlap, 1897. nov. 26; dec. 4.
26. Uo. dec. 4; dec. 5.
27. A pénzügyi válság kialakulására ld. RÁCZ Gyula: A pénzügyek. In: A negyven éves Budapest. A Városi Szemle jubiláris száma. Budapest, 1912. 232–377.; részletesen SIPOS: Várospolitikai... 91–131.
28. FARKAS József: „Földet és jogot a népnek!” (A függetlenségi baloldal útkeresése, Sima Ferenc útja a radikalizmusig). Tanulmányok Csongrád megye történetéből, XVI. Szeged, 1990. 304 skk.
29. Országos Levéltár, K 149 – BM res. – 1901–6–830.

30. Uo. K 149 – BM. res. 1900–6–184. Vázsonyi programbeszéde: Új Század, 1900. márc. 18. Augusztus 20-án, Vázsonyi kolozsvári látogatásakor megalakult a párt ottani szervezete. Vázsonyi ez alkalommal elmondott beszédét – amely jelentéktelen eltérésektől eltekintve megegyezik a márciusival – külön brosúra formájában is közzétették, és ezt közölte újra Vázsonyi beszédei I. 146–158. Ennek nyomán a szakirodalom többnyire ekkorra teszi (tévesen) a párt megalakulását, ld. pl. MÉREI Gyula: A magyar polgári pártok programjai 1867–1918. Akadémiai Kiadó, Bp. 1971., amely a párt ekkori elnevezését is tévesen közli.
31. Új Század, 1900. szept. 23; szept. 30. Radikális, 1900. szeptember 30.
32. Radikális, 1900. szept. 22.
33. Pesti Hírlap, 1900. nov. 13; Radikális, 1900. nov. 18.
34. Bp. tört. IV. 654.
35. Az Új Század 1901–1902 évi számai tájékoztatnak részletesen a szervezetek kiterjedéséről.
36. FK. 1900. jan. 23.
37. FK. 1900. febr. 2.
38. FK. 1900. márc. 2. Új Század, 1900. febr. 25, márc. 4.
39. HELTAI Ferenc: Emlékirat a Budapest Főváros alakításáról és rendezéséről szóló 1872. évi XXXVI. tc. reformjáról. Bp. 1899. 14.; FK. 1900. 91. sz. II. Mell. 64.
40. FK. 1900 91. sz. II. Mell. 46.
41. Pesti Hírlap, 1901. jan. 6.
42. FK. 1901. jan. 11.; Pesti Hírlap, 1901. jan. 13. Légrády ügyének lett további folytatása. A képviselőház nem függesztette fel a menetelmi jogát, így az eljárást nem lehetett lefolytatni. Az októberi választásokon azonban nem került a parlamentbe. A tanács ekkor az eljárás újbóli megindítását kezdeményezte, és ettől csak akkor tekintett el, amikor Légrády felkereste a polgármestert, és ismételtelen kijelentette előtte, hogy a tisztikart „sérteni vagy gyanúsítani a legtávolabbról sem akarta”. BFL.IV. 1409. b 35/1901.
43. FK. 1898. dec. 6.; dec. 13.
44. FK. 1901. nov. 29.
45. FK. 1902. dec. 21.
46. Uo. 47.
47. FK. 1902. dec. 26.
48. FK. 1903. 83. sz. Melléklet
49. FK. 1904. febr. 26.
50. FK. 1901. ápr. 26. 597.
51. Uo; a betterment-elv egyébként csak távoli rokonságban áll Henry George nevezetes „single tax” eszméjével, mivel ott a telekérték általános megadóztatásáról van szó, a bettermentnél pedig csak a tulajdonos hozzájárulása nélkül előálló értékemelkedés („unearned increment”) egy részének megadóztatásáról.
52. A fővárosi törvény (1872:36. tc.) a törvényhatóság egymástól elkülönített alapfeladataként határozta meg az „önkormányzat gyakorlását” és az „állami közigazgatás” közvetítését. Utóbbi jogszabályi kötelezettségekből adódó hatósági feladatok teljesítését jelentette. Ilyen jellegű tevékenység volt pl. az állam adók beszedése körüli eljárás, a katonai igazgatással kapcsolatos tennivalók stb.
53. FK. 1902. febr. 7.
54. FK. 1902. febr. 28.
55. FK. 1902. márc. 21.
56. FK. 1902. okt. 24.
57. V. V. [VÁZSONYI Vilmos]: A griff és a strucc. Pesti Hírlap, 1903. okt. 24.
58. FK. 1903. nov. 20; nov. 24.
59. Pesti Hírlap, 1903. nov. 4.
60. Pesti Hírlap, 1903. nov. 12.
61. Pesti Hírlap, 1903. nov. 26–27. A közgyűlésnek az 1903. évi választás révén kialakult politikai és érdektagolódását alaposan ismerteti Szócs Sebestyén im 15–30. Becslése szerint az ellenzéki csoportok együttesen 12–15 %-át tették ki a törvényhatósági bizottságnak. Ez magában foglalja a Saskörhöz tartozó városatyákat is, akik országos politikai viszonylatban ellenzékiek voltak, de speciálisan városi programmal nem rendelkeztek, hanem a többi kerületi csoportosulással együttműködve alkalmi szövetezések és paktumok révén lavíroztak. Szervezett várospolitikai ellenzéknek csak a demokratákat és az I. kerületieket tekinthetjük, akik együttes létszáma – a ciklus közbeni változásokat is figyelembe véve – 30–35 fő között mozgott.

62. FK. 1904. dec. 16.
63. A válságra általában, szörványos utalásokkal Vázsonyi szerepére is: GRATZ Gusztáv: A dualizmus kora II. kötet. Bp. 1934. (reprint kiadás 1992); Magyarország története VII. Akadémiai Kiadó, Bp. 1978. Főszerk.: HANÁK Péter, 557–608.; MUCSI Ferenc: A Kristóffy–Garami paktum. Kossuth Kiadó, Bp. 1970.; DOLMÁNYOS István: A koalíció az 1905–1906 évi kormányzati válság idején. Akadémiai. Kiadó. Bp. 1976. A válsággal összefüggő városházi eseményeket részletesen tárgyalja Szócs Sebestyén idézett munkája, amely egyben fel is ment bennünket Vázsonyi idevágó megnyilvánulásainak kronologikus nyomon követése alól.
64. A Polgár, 1905. júl. 24. V. V. [VÁZSONYI Vilmos]: Mikor a fű hangosan nő.
65. A Polgár, 1905. okt. 29.
66. Vázsonyinak a későbbiekre is nagymértékben kiható szembekerülése a szocialista és radikális táborral külön tanulmány tárgya, amit itt csak jelezni van módunk.
67. Minderre ld. Szócs Sebestyén im.
68. A Polgár, 1905. jún. 29.
69. FK. 1905. dec. 1
70. A Polgár, 1905. nov. 29.
71. FK. 1905 dec. 8.; Szócs Sebestyén im., 63.
72. A Polgár, 1905. dec. 24; dec. 31.
73. A Polgár, 1906. máj. 3; máj. 5.
74. Pesti Hírlap, 1906. máj. 10.
75. A Polgár, 1906. máj. 10.
76. FK. 1906. máj. 15.; vö. Szócs Sebestyén im. 156–157.
77. Korábbi ügyosztályvezetői működésére ERDEI Gyöngyi: Fejezetek a Bárczy-korszak történetéből. Budapest művelődéspolitikája a századelőn. Bp. 1991. 22–27.; jellemzésére HARRER 1968. 103–106.; Bp. tört. IV. 658–659.
78. A páholy főmestere 1906 áprilisáig Glück Frigyes, a Pannonia Szálló tulajdonosa, majd Hüvös József, a Városi Villamosvasút vezérigazgatója, a VIII. kerület törzsfőnöke lett. Ő volt egyébként Bárczy egyik ajánlója is felvételekor. E páholynak volt a tagja Heltai Ferenc is. ld. Ol. P.1112 Pátria Páholy ir. 1–2. cs.
79. Pesti Hírlap, 1906. jún. 6.
80. Pesti Hírlap, 1906. jún. 2.
81. FK. 1906. jún. 8.
82. A Polgár, 1906. jún. 8.
83. FK. 1906. jún. 22.; a választás előzményeihez ld. még Szócs im. 158–159.
84. FK. 1896. jún. 22.; értékeléshez Bp. tört. IV. 658–659.
85. A Polgár, 1906. okt. 21.
86. Pesti Napló, 1906. nov. 29.
87. Pesti Hírlap, 1906. dec. 4.
88. A fővárosi községi pártalakulás és a gazdasági érdekek. Huszadik Század, 1908. IV. sz. 389–394; HARRER im. 96–97.; Szócs im. 156.
89. Pesti Hírlap, 1906. dec. 18–19.; A Polgár, dec. 19.
90. Pesti Hírlap, 1907. jan. 5.

VILMOS VÁZSONYI AND MUNICIPAL POLITICS OF BUDAPEST 1894-1906

SUMMARY

Vilmos Vázsonyi, a young Jewish lawyer, became one of the most prominent persons in Budapest municipal politics of the period. It was a time when the development of the city put on the agenda a great shift in the character of city administration: the transition from mainly responsive and regulatory administration to a service-oriented one committed to social intervention. Vázsonyi was one of the first Hungarian politicians whose attitude and thinking was shaped by the circumstances of a modern, dynamic large city, and the first to come into the limelight of national politics through the popularity and reputation he established in city politics. His priority was the ideal of creating a broad, conscious bourgeois middle-class that was economically well established and uniform in its value system. According to his concept the new type of municipal policy was also an important device for social integration but he considered it necessary to link it to the elimination of the narrowly elitist structure of municipal representation.

The City Assembly was dominated by an overwhelming preponderance of the great bourgeoisie, and reflective of this position was a partition into district clubs. In the late 1890s, Vázsonyi founded the first Municipal Party, which was not organized according to district boundaries but bound together by its political platform.

The essay deals with the symptoms of the crisis in municipal politics around the turn of the century, which was closely linked with the slow pace of transition to an interventionists and service oriented administration. Vázsonyi played a decisive role in these events and became leader of the Party. The Party dissolved quite soon, and the political structure remained rigidly unchanged. However, even under these circumstances Bárczy was able to implement the considerable extension of municipal social services for the benefit of public.

JÜDISCHE KUNSTMÄZENATENTUM IN BUDAPEST UND DIE ROLLE DER KÜNSTLER IM AUFBRUCH ZUR MODERNE*

In Budapest widmete sich das gebildete Großbürgertum den verschiedenen Formen der Kunstförderung (zum Beispiel wie dem Sammeln von Antiquitäten, der Vergabe von Privataufträgen und der Mäzenierung bestimmter Kunstereignisse) drei bis vier Jahrzehnte später als in Wien.¹

Das Kunstleben in der ungarischen Hauptstadt war im Vergleich zu Wien in der ersten Hälfte der neunzehnten Jahrhunderts armseelig; von einem bemerkenswerten Ausstellungsbetrieb und Kunsthandel kann man bis zur Jahrhundertwende kaum sprechen. Die wichtigste Kunstgattung in Ungarn war traditionell die Literatur. Das Geistesleben der Hauptstadt konzentrierte sich um das Nationaltheater und um die Akademie. Die ungarische Kultur war dadurch im Vergleich zur österreichischen, um mit C.E. Schorske zu sprechen, die Kultur des Wortes und nicht des Sinnes.

Die ungarische Sprache stand auch im Zusammenhang mit der Magyarisierungsbewegung im Mittelpunkt des Kulturbetriebes, und in den noch zum großenteil deutschsprachigen Buda, Pest und Óbuda (die erst 1873 vereinigt wurden unter dem Namen Budapest) war es eine Hauptaufgabe der Kulturförderung, den Gebrauch der ungarischen Sprache auf jedem Gebiet des Lebens zu fördern und einzubürgern. Das *sine qua non*, um als "echter" Ungar zu gelten, war die ungarische Sprache richtig zu beherrschen. So wurde diese Bedingung auch für die noch meistens deutsch oder jiddisch Sprechenden, in Ungarn lebenden Juden die wichtigste Aufgabe, wenn sie sich emanzipieren und akkulturieren wollten.²

Es ist allgemein bekannt, daß innerhalb Osteuropas es das Ungarische Königreich war, wo die Emanzipation und Assimilation der Juden in der Gastnation am meisten erleichtert wurde. Denn als politisch führendes Ethnikum bildeten die Ungarn kaum eine Mehrheit gegenüber der Gesamtzahl der Minderheiten, wie der Slowaken, Rumänen und Serben.

Um den besonderen Charakter der jüdischen Assimilation innerhalb der ungarischen Kultur verstehen zu können, soll auf einige spezielle sozialhistorische Bedingungen hingewiesen werden, wenn auch nur sehr schematisch.³

Laut der letzten Forschungen die jüdische Emanzipation und Akkulturierung war in Ungarn ein besonders schneller Prozess in der zweiten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts. Die Grundlage für die Akkulturierung und Assimilation der Juden in der Zeit des Dualismus in Ungarn war eine kollektive Wahl der schon in Ungarn lebenden oder noch in diesen Jahrzehnten besonders aus Gallizien einwandernden Juden. Die politische und sprachliche Assimilation zum politisch herr-

*Dieser Aufsatz behandelt nur einen Teil, wenn auch einen äußerst wichtigen des Kunstmäzenatentums in Budapest. Er läßt neben das Mäzenatentum sowohl der ungarischen Aristokratie, als auch die staatliche und städtische Kunstförderung außer Sicht. Es soll nicht die Aufgabe dieser Arbeit sein, irgendetwelche ethnische Absonderung der sozialen Schicht, Menschen von jüdischer Abstammung, zu definieren. Die Aufgabe wurde auf sozial-psychologischen Basis durchgeführt. Ungarischer Staatsbürger auf verschiedenen Graden von Doppelidentität wurden hier besprochen, die in sehr verschiedener Weise sich sowohl zur jüdischen-mosaischen als auch zur ungarischen Kultur bekannten.